

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στέφανος Γλεντής   Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Νίκος Νικολόπουλος   Μαρία Νικολοπούλου

Ε΄ Δημοτικού

ΙΣΤΟΡΙΑ

Στα βυζαντινά χρόνια

Τετράδιο Εργασιών

Ιστορία Ε΄ Δημοτικού

Στα Βυζαντινά Χρόνια

Τετράδιο Εργασιών

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Στέφανος Γλεντής
Εκπαιδευτικός Π.Ε.
Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Εκπαιδευτικός Π.Ε.
Νίκος Νικολόπουλος
Επίτ. Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.
Μαρία Νικολοπούλου
Εκπαιδευτικός Δ.Ε.

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Απόστολος Παπαϊωάννου
Αναπλ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Αντώνιος Παυλίδης
Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.
Μαρία Παναγιωτοπούλου
Εκπαιδευτικός Π.Ε.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ-ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

Φώτιος Τσίτσος
Σκιτσογράφος - Εικονογράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γεωργία Ρογάρη
Φιλολόγος

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Γιάννης Παπαρηγορίου
Σύμβουλος Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Γιάννης Παπαρηγορίου
Σύμβουλος Π.Ι.

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Τέτα (ή Σεβαστιανή) Μακρή
Εικαστικός Καλλιτέχνης

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

“ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - MULTIMEDIA A.E.”

Γαε Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:

«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Οικονόμου
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στέφανος Γλεντής
Νίκος Νικολόπουλος

Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Μαρία Νικολοπούλου

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Ιστορία Ε΄ Δημοτικού

Στα Βυζαντινά Χρόνια

Τετράδιο Εργασιών

1. Οι Ρωμαίοι κυβερνούν τους Έλληνες

1. Αντιστοιχίστε τις ενέργειες των Ρωμαίων με τα αποτελέσματά τους και σχολιάστε κάθε ζεύγος, μετά την αντιστοίχισή του.

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
Επέβαλαν βαρύτατους φόρους στις πόλεις.	• Οι Έλληνες δε μετείχαν στη διοίκησή τους.
Κατάργησαν τα δημοκρατικά πολιτεύματα.	• Επικράτησε φτώχεια και ανέχεια.
Ληλατούσαν τις καλλιέργειες.	• Μειώθηκε ο ελληνικός πληθυσμός.
Αιχμαλώτιζαν τους κατοίκους.	• Χάθηκαν οι σοδειές των αγροτών.
Απαγόρευαν την επικοινωνία.	• Απομονώθηκαν οι κάτοικοι.

2. Παρατηρήστε την εικόνα 4, διαβάστε το κείμενο-πηγή που ακολουθεί και φανταστείτε ότι ζείτε σε μια κατακτημένη ελληνική πόλη, απ' όπου **αρπάζονται έργα τέχνης** για να στολίσουν τη Ρώμη. Ένας Έλληνας γλύπτης προσπαθεί να πείσει τον Ρωμαίο διοικητή να μην αφαιρέσει τα έργα τέχνης από τη γενέθλια πόλη του. Αναθέστε σε δύο συμμαθητές σας τον ρόλο των δύο προσώπων, χωριστείτε σε ομάδες και βοηθήστε τους να στηρίξουν με επιχειρήματα τις απόψεις τους.

Ο «θρίαμβος» των ξένων θησαυρών

«...Την πρώτη μέρα παρέλασαν στη Ρώμη διακόσιες πενήντα άμαξες φορτωμένες με ληλατημένους ανδριάντες και μεγάλα αγάλματα. Την άλλη μέρα παρέλασαν πολλές άμαξες με μακεδονικά όπλα και άνδρες, κρατώντας δοχεία γεμάτα ασημένια νομίσματα. Την τρίτη μέρα παρέλασαν άνδρες που κουβαλούσαν δοχεία με χρυσά νομίσματα».

Πλουτάρχου, *Αιμίλιος Παύλος*

3. Διαβάστε τον παρακάτω **μύθο του Αισώπου** και συζητήστε πώς μπορεί να συσχετισθεί με τις εσωτερικές αντιθέσεις των Ελλήνων και με το «**διαίρει και βασίλευε**» των Ρωμαίων.

Τα παιδιά του γεωργού που δε μονοιάζαν

«Τα παιδιά ενός γεωργού μάλωναν μεταξύ τους κι αυτός, παρά τις συμβουλές του, δεν κατάφερε να τα ειρηνεύσει. Τότε αποφάσισε να τους διδάξει με παραδείγματα. Τους παρακάλεσε λοιπόν να του φέρουν ένα δεμάτι με βέργες και, αφού τις έδεσε όλες μαζί, ζήτησε από τον καθένα να σπάσει το δεμάτι. Κανένας όμως δεν το κατάφερε. Τότε έλυσε το δέμα και έδινε μια-μια τις βέργες στον καθένα κι αυτοί τις έσπαγαν ευκολότατα. Τότε τους είπε: Κι εσείς, παιδιά μου, αν είστε όλοι μαζί και μονιασμένοι, θα είσαστε ανίκητοι από τους εχθρούς. Αν όμως δε μονιάσετε μεταξύ σας, θα είστε πάντα νικημένοι».

2. Οι Έλληνες «κατακτούν» τους Ρωμαίους με τον πολιτισμό τους

1. Παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα του **Παρθενώνα** και του **ωδείου του Ηρώδη του Αττικού**. Εντοπίστε τις αρχιτεκτονικές ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στα κτίσματα αυτά και συζητήστε τους λόγους της συνύπαρξής τους στον ιερό χώρο της Ακρόπολης και γύρω από αυτήν.

Το ρωμαϊκό Ωδείο Ηρώδη του Αττικού, κάτω από την Ακρόπολη

2. Μελετήστε το κείμενο-πηγή 4. Συζητήστε σε ομάδες και κρίνετε τις συμβουλές του Ρωμαίου έπαρχου Πλίνιου. Αναζητήστε τους πιθανούς λόγους που τον οδήγησαν να τις δώσει στον νέο έπαρχο της Αχαΐας.
3. Πώς εξηγείτε την ειρηνική συνύπαρξη και τη συνεργασία Ελλήνων-Ρωμαίων, μετά τα τόσο δυσάρεστα γεγονότα της κατάκτησης, που είδαμε στο προηγούμενο μάθημα; Έχουμε ανάλογα παραδείγματα στη σύγχρονη ιστορία μας;
4. Χωριστείτε σε ομάδες και αποφασίστε:
  - Να αναζητήσετε εικόνες, πληροφορίες και άλλο υλικό για τα **αρχαία και τα ρωμαϊκά μνημεία** που σώζονται στην περιοχή σας.
  - Να προγραμματίσετε μια ή και περισσότερες επισκέψεις σ' αυτά τα μνημεία.
  - Να οργανώσετε «**γωνιά της Ιστορίας**» στην τάξη σας και ν' αρχίσετε να την πλουτίζετε με το υλικό σας.

3. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μια υπερδύναμη του αρχαίου κόσμου

1. Εντοπίστε και δείξτε στον χάρτη τις περιοχές στις οποίες επεκτάθηκε η ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ποιοι αρχαίοι λαοί που γνωρίζετε από την περσινή σας ιστορία κατοικούσαν στις περιοχές αυτές;
2. Παρατηρήστε τον χάρτη 4 και την εικόνα 5 και διαβάστε τα κείμενα-πηγές 4 και 6 για τους δρόμους και τους αγγελιαφόρους. Συζητήστε τη σημασία που είχαν τότε και εξακολουθούν να έχουν και σήμερα οι δρόμοι και τα μέσα συγκοινωνίας για ένα κράτος και τους πολίτες του.
3. Αντιστοιχίστε τις ενέργειες με τα αποτελέσματά τους.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ	
Μείωσαν τους φόρους	• Διευκολύνθηκε η συγκοινωνία
Οργάνωσαν τον στρατό	• Ανακουφίστηκαν οι πολίτες
Έφτιαξαν το οδικό δίκτυο	• Δημιουργήθηκε αίσθημα ασφάλειας
Σεβάστηκαν τον ελληνικό πολιτισμό	• Περιορίστηκαν οι αυθαιρεσίες
Εφάρμοσαν τους νόμους	• Γεννήθηκε ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός

4. Διαβάστε όσα αναφέρει το κείμενο 4.1 για τη ρωμαϊκή Εγνατία Οδό και παρατηρήστε τον χάρτη της σύγχρονης Εγνατίας που κατασκευάζεται στη βόρεια Ελλάδα. Δείξτε στον χάρτη της τάξης την αρχή, τη διαδρομή και το τέλος της και συζητήστε για τη σημασία της (τότε και τώρα).

ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ η πύλη της Ανατολής, η είσοδος της Δύσης, ο Δρόμος των ανοιχτών οριζώντων

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΕΦΥΡΕΣ		ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΣΗΡΑΓΓΕΣ		
Όνομα	Μήκος (m)	Παραρτηρ.	Όνομα	Μήκος (m)
Απόστολ. Γέφυρας	1000	Πιπικός	Διοβάνης	3.500
Μέσση	900	Πιπικός	Εύρονα	4.500
Γρέβενιακός	920	Πιπικός	Τ8 (Παραθός-Παρατόρα)	2.130
Κροστειάκιστες	850	Πιπικός	Κρηνοί	1.080
Μεσοβητικός	540	Πιπικός	Νέα Αμύρα	2.135
Στατισσόν	490	Πιπικός	Μετσίφρα	2.500
Μεγαλαράκτες	480	Κοροιλία	Πανικός	2.700
F2 (τμήμα Πισσαγιά-Γαβριλά, 3ο τμήμα)	485	Δ. Μακεδονία	Σαρτά	1.500
F2 (τμήμα Πισσαγιά-Γαβριλά, 3ο τμήμα)	450	Δ. Μακεδονία	Κοιλάκι	1000
Χαροποιόγυφο Καθίλας (5α)	345	Δ. Μακεδονία	Βενετική	1210
F11 (τμήμα Τεσσαλίας-Ασκιοπέτρα)	300	Δ. Μακεδονία	Ε10 (Τεσσαλίας-Ασκιοπέτρα)	2.240
Ελευθέρας	280	Δ. Μακεδονία	Παγγαίου	1.550
Αλιανών	280			
F10 (τμήμα Παλιμακός-Ασκιοπέτρα)	266			
Μεσσηνίων	260			
T3	240			
Γρανιπέρας	200			

Η νέα Εγνατία οδός ακολουθεί διαδρομή παραπλήσια με την αρχαία. Αρχίζει από την Ηγουμενίτσα και διατρέχοντας όλη τη Μακεδονία καταλήγει στη Θράκη (Έντυπο ΥΠΕΧΩΔΕ).

4. Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ρώμη

1. Με βάση τις πληροφορίες των κειμένων-πηγών και των εικόνων του μαθήματος, τι θα ήθελες να δεις από κοντά και τι νομίζεις ότι θα σου έκανε μεγάλη εντύπωση, αν επισκεπτόσουν την αρχαία Ρώμη; Αιτιολόγησε την επιλογή σου.
2. Τα προϊόντα που έφερναν οι φορτηγίδες στο λιμάνι του Τίβερη, (εικόνα και κείμενο-πηγή 4) ποιοι άνθρωποι και ποιων επαγγελμάτων νομίζετε ότι τα περίμεναν εκεί; Με τι μέσα έφταναν όλα αυτά στον τελικό τους προορισμό;
3. Χωριστείτε σε ομάδες και επιλέξτε κάποιους ρόλους από σκηνές καθημερινής ζωής στην αρχαία Ρώμη (π.χ. κάτοικος πολυκατοικίας, οικοκυρά, έμπορος στο λιμάνι, μεταφορέας, τεχνίτης, ναυτικός, στρατιώτης, γεωργός, ψαράς, μονομάχος, μαθητής κ.ά.). Ετοιμάστε ένα μικρό σενάριο με θέμα: «**Μια μέρα στη Ρώμη**» και παίξτε το μπροστά στους συμμαθητές σας.
4. Παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα του Ρωμαίου δασκάλου με τους μαθητές του. Διαβάστε το κείμενο για τα ρωμαϊκά σχολεία και σχολιάστε:
  - Τη στάση, την ενδυμασία, την έκφραση και τον ρόλο των προσώπων της εικόνας.
  - Την πληροφορία που σας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση από το κείμενο-πηγή.Τι απ' όλα αυτά που βλέπετε στην εικόνα ή διαβάσατε στην πηγή συναντούμε σήμερα στα σχολεία μας και τι είναι διαφορετικό;

Δάσκαλος και μαθητές σε ώρα μαθήματος.
(*Ανάγλυφο, Trier, Μουσείο Ρήνου*)

Τα Ρωμαίοπουλα μάθαιναν γράμματα από δασκάλους δούλους των οικογενειών τους ή από ελεύθερους που είχαν δικά τους σχολεία. Διδάσκονταν ανάγνωση, γραφή, γραμματική, αριθμητική, ιστορία και υπακοή. Οι μαθητές υπάκουαν στις συμβουλές ή τις εντολές των δασκάλων τους τόσο, ώστε «οι λέξεις μαθητής και πειθαρχία ήταν σχεδόν συνώνυμες».

Will Durant, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*

5. Μεγάλες αλλαγές στη Διοίκηση της Αυτοκρατορίας

1. Συμπληρώστε στα κενά ορθογώνια τα ονόματα των τετραρχών και των αυτοκρατόρων. Παρατηρώντας το συμπληρωμένο διάγραμμα, συζητήστε στην τάξη για τις αλλαγές που έγιναν στη ρωμαϊκή διοίκηση και τις πιθανές αιτίες τους.

2. Παρατηρήστε την εικόνα 2 και σχολιάστε την ανάγλυφη παράσταση των τεσσάρων τετραρχών. Τι νομίζετε ότι προσπάθησε να απεικονίσει ο γλύπτης σ' αυτή; Η εξέλιξη της τετραρχίας τον δικαίωσε;

3. Συμπληρώστε τη μεσοστιχίδα της Τετραρχίας και σχολιάστε προφορικά, μετά τη συμπλήρωση, **τη σημασία που είχε για την αυτοκρατορία** το γεγονός που αναφέρει κάθε μια από τις εννέα προτάσεις

1. _____ T _____
 2. _____ E _____

3. _____ T _____

4. _____ P _____

5. T E T P A P X I A

6. _____ P _____

7. _____ X _____

8. _____ I _____

9. _____ A _____

1. Αυτοί δέχτηκαν πολλούς διωγμούς.
2. Σε τόσες περιφέρειες χώρισε την αυτοκρατορία ο Διοκλητιανός.
3. Κάποιες ..... επαρχίες έκαναν δικά τους κράτη.
4. Τα παραβίαζαν συχνά πολλοί γειτονικοί λαοί.
5. Σύστημα διακυβέρνησης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.
6. Ονομάστηκαν έτσι επειδή κυβέρνησαν μαζί.
7. Τις ανατολικές ..... απειλούσαν οι Πέρσες και οι Γότθοι.
8. Το Διάταγμα της ..... έδινε θρησκευτική ελευθερία.
9. Από τις εμφύλιες ..... βγήκαν νικητές ο Κωνσταντίνος και ο Λικίνιος.

4. Στη χώρα μας σήμερα ζουν και εργάζονται ξένοι μετανάστες. Πολλοί απ' αυτούς πιστεύουν σε διαφορετικές θρησκείες. Παρατηρήστε την εικόνα 1, διαβάστε το Διάταγμα των Μεδιολάνων (πηγή 4) και συζητήστε στην τάξη για τον σεβασμό που πρέπει να έχουμε στην πίστη και στη λατρεία κάθε ανθρώπου.

6. Μια νέα πρωτεύουσα, η Κωνσταντινούπολη

1. Αντιστοιχίστε τις πόλεις που, όπως και η Κωνσταντινούπολη, φέρουν τα ονόματα των ιδρυτών τους ή των θεών που τις προστάτευαν. Συζητήστε σε ομάδες και αναζητήστε περισσότερες πληροφορίες για τη «μικρή ιστορία» αυτής της σχέσης.

Αθήνα •	• Κωνσταντίνος
Αλεξάνδρεια •	• Βύζαντας
Αδριανούπολη •	• Ρωμύλος
Φιλιππούπολη •	• Μ. Αλέξανδρος
Ρώμη •	• Αδριανός
Βυζάντιο •	• Φίλιππος
Κωνσταντινούπολη •	• Αθηνά

2. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 3 και σχολιάστε τις πληροφορίες που σας δίνει. Συζητήστε μεταξύ σας και αναζητήστε και άλλους λόγους που μπορεί, κατά τη γνώμη σας, να βοήθησαν στην αύξηση του πληθυσμού της Πόλης και στην επικράτηση της ελληνικής γλώσσας.

3. Οι ενέργειες και οι αποφάσεις του Κωνσταντίνου τον δείχνουν ως άνθρωπο **τολμηρό** και **αποφασιστικό**. Παρατηρήστε και περιγράψτε την εικόνα 2 του μαθήματος και απαντήστε αν ο γλύπτης κατάφερε να αποδώσει αυτά τα χαρακτηριστικά του αυτοκράτορα στο έργο αυτό.

4. Είσαι κάτοικος της Ρώμης και μαθαίνεις την απόφαση του αυτοκράτορα για τη μεταφορά της πρωτεύουσας στο Βυζάντιο. Ποιες είναι οι πρώτες σκέψεις σου για τις συνέπειες αυτής της απόφασης σε σένα, την οικογένειά σου, την πόλη και την αυτοκρατορία; Δικαιολόγησέ τες.

5. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο-πηγή, παρατηρήστε την εικόνα και συζητήστε αν (κατά τη γνώμη σας) η μητέρα του Κωνσταντίνου, που ήταν Ελληνίδα και χριστιανή, έπαιξε κάποιο ρόλο στις σημαντικές αποφάσεις που αυτός πήρε και σε ποιες.

Οι άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη

«Ο Κωνσταντίνος έστειλε τη μητέρα του Ελένη στα Ιεροσόλυμα να αναζητήσει τον σταυρό, πάνω στον οποίο σταυρώθηκε ο Χριστός. Κι εκεί, με θαυματουργή βοήθεια που σπάνια σήμερα την αξιώνονται οι αρχαιολόγοι, βρήκε τον Γολγοθά. Έβγαλε από τη Γη τον ίδιο τον τίμιο σταυρό, τους σταυρούς των (δύο) ληστών, τη λόγχη, τον ακάνθινο στέφανο και όλα τα λείψανα τα σχετικά με τα θεία πάθη. Στο σημείο αυτό έχτισε τον ναό της Αναστάσεως του Χριστού που σώζεται έως σήμερα. Το γεγονός αυτό έκαμε τη χριστιανισμύνη να σκιρτήσει και της έδωσε αιώνια δόξα. Τα ονόματα του Κωνσταντίνου και της Ελένης έγιναν, κι έμειναν, τα πιο σεβαστά στην ιστορία της αυτοκρατορίας».

Στήβεν Ρανοιμάν, ιστορικός.

7. Η Κωνσταντινούπολη οχυρώνεται και στολίζεται με σπουδαία έργα τέχνης

1. Πώς κρίνετε την απόφαση του Κωνσταντίνου να αφήσει στην Κωνσταντινούπολη απείραχτους ναούς και βωμούς της παλιάς θρησκείας, πλάι στους νέους χριστιανικούς που έχτισε; Με ποια προηγούμενη ενέργειά του τη συσχετίζετε;
2. Διαβάστε στην πηγή 4 τους θρύλους για την επιλογή της θέσης και για το χτίσιμο της Πόλης, βρείτε στον χάρτη της τάξης σας την **Τροία** και το **Βυζάντιο** και παρατηρώντας τον συζητήστε για:
  - την αγωνία του αυτοκράτορα να βρει καλύτερη θέση για τη νέα πρωτεύουσα,
  - τα πλεονεκτήματα ή τα μειονεκτήματα καθεμιάς από τις δύο πόλεις,
  - παλαιότερους ή νεότερους μύθους ή θρύλους, που γνωρίζετε, για την παρέμβαση θεών ή αγίων στην ίδρυση, την ονομασία ή την προστασία κάποιων πόλεων.
3. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο του Ηροδότου και θυμηθείτε τους αρχαίους αποικισμούς. Συζητήστε στην τάξη αν και στην εποχή μας έχουμε παρόμοιες περιπτώσεις μετακίνησης των ανθρώπων για την αναζήτηση καλύτερης τύχης.

Η πόλη των τυφλών

-«Απέναντι από την πόλη των τυφλών να χτίσετε τη νέα σας αποικία».

Αυτόν τον χρησμό έδωσε η Πυθία στον Βύζαντα, τον αρχηγό των Μεγαρέων αποίκων, που είχε πάει στους Δελφούς να ζητήσει τη συμβουλή του Απόλλωνα.

Ξανοίχτηκαν τότε οι Μεγαρείς στο Αιγαίο, μπήκαν στον Ελλήσποντο κι έφτασαν στη Χρυσούπολη της Προποντίδας. Ρώτησαν παντού. Κανείς όμως δεν ήξερε ούτε είχε ακούσει ποτέ για πόλη με τέτοιο όνομα.

Απελπισμένος ο Βύζαντας βγήκε από το καράβι του κι ανέβηκε στην κορυφή ενός θαλασσόβραχου. Η ματιά του πέταξε πάνω από τη στενή θάλασσα της Προποντίδας κι αγνάντευσε την αντικρινή στεριά. Ένας όμορφος τόπος ξανοιγόταν μπροστά του. Επτά λόφοι, ο ένας πλάι στον άλλο, κι ανάμεσά τους ένας κόλπος στενόμακρος σαν απάνεμο λιμάνι.

Γύρισε τη ματιά του στη Χρυσούπολη και μέτρησε τη διαφορά. Τώρα ο χρησμός μιλούσε μέσα του και του έδινε την απάντηση. Τρέχοντας έφτασε στους συντρόφους του:

-Τελείωσαν τα βάσανά μας, τους φώναξε. Αυτή είναι η πόλη των τυφλών, η Χρυσούπολη! Αυτοί που την έχτισαν εδώ δεν είδαν τον παραδεισένιο τόπο που βρίσκεται αντικρύ τους, για να χτίσουν εκεί την πόλη τους. Τον άφησαν για μας!

Οι Μεγαρείς σήκωσαν πανιά, πέρασαν απέναντι και έχτισαν εκεί την αποικία τους, που, από το όνομα του αρχηγού τους, την ονόμασαν Βυζάντιο. Ήταν Άνοιξη του 658 π.Χ.»

Ηροδότου, Ιστορίαι (διασκευή)

8. Ο Χριστιανισμός γίνεται επίσημη θρησκεία

1. Οι ενέργειές του Θεοδοσίου και του Ιουλιανού ήταν σύμφωνες με το πνεύμα του διατάγματος της ανεξιθρησκίας; Δικαιολογήστε την άποψή σας.
2. Οι χριστιανοί ονόμασαν τον Ιουλιανό «Παραβάτη» και τον Θεοδοσίο «Μέγα». Δικαιολογούνται αυτοί οι χαρακτηρισμοί από τις ενέργειές τους;
3. Βάλτε Χ στην κατάλληλη στήλη. Μετά τη συμπλήρωση του πίνακα, κρίνετε τις ενέργειες καθενός και δικαιολογήστε την άποψή σας.

Ποιος αυτοκράτορας;	Κωνσταντίνος	Θεοδοσίος	Ιουλιανός
• Βαπτίστηκε χριστιανός, λίγο πριν τον θάνατό του.			
• Έκλεισε τους αρχαίους ναούς.			
• Ανέχτηκε την καταστροφή των αρχαίων μνημείων.			
• Στήριξε την αρχαία θρησκεία.			
• Έβαλε μόνο χριστιανούς σε δημόσιες θέσεις.			
• Κατάργησε τους ολυμπιακούς αγώνες.			
• Αποφάσισε την ανεξιθρησκία.			
• Όρισε τον χριστιανισμό επίσημη θρησκεία του κράτους.			
• Ασφάλισε με τείχη τη νεόχτιστη πόλη.			
• Πέθανε πολεμώντας τους Πέρσες.			

4. Διαβάστε την επιστολή-πηγή **4.α.** του φιλόσοφου Λιβάνιου, παρατηρήστε την εικόνα **4** του μαθήματος καθώς και εκείνη των φυλακισμένων χριστιανών του μαθήματος **5** και:
  - Συζητήστε για τις περιπτώσεις θρησκευτικού φανατισμού που υπάρχουν στην εποχή μας και έχετε πληροφορηθεί από τα μέσα ενημέρωσης.
  - Αναζητήστε τις πιθανές αιτίες και εκτιμήστε τις συνέπειες που έχουν για τις χώρες στις οποίες συμβαίνουν.
  - Προτείνετε τρόπο ειρηνικής επίλυσης αυτών των διαφορών, με μια λέξη και δικαιολογήστε την πρότασή σας.

9. Η Αυτοκρατορία χωρίζεται σε Ανατολική και Δυτική

1. Παρατηρήστε τον χάρτη 1 του μαθήματος και περιγράψτε τα όρια του **Ανατολικού** και τα όρια του **Δυτικού** τμήματος της αυτοκρατορίας, όπως διαμορφώθηκαν μετά τον χωρισμό τους. Βρείτε τις περιοχές αυτές στον χάρτη της τάξης σας και δείξτε τες (περίπου) με βάση τα όρια αυτά.
2. Στο κείμενο αναφέρεται ότι ο Αρκάδιος «αντιμετώπισε τους εχθρικούς κινδύνους και με διπλωματικά μέσα». Υπάρχουν και σήμερα κράτη που έχουν διαφορές μεταξύ τους; Με ποιους τρόπους γίνεται η ειρηνική επίλυσή τους; Ποιος διεθνής οργανισμός προσπαθεί να συμβάλλει σ' αυτόν τον σκοπό;
3. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα με την εθνικότητα του καθενός και τις ενέργειές του. Σχολιάστε τα αποτελέσματα καθεμιάς από τις ενέργειες.

ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΠΡΟΣΩΠΟ	ΕΝΕΡΓΕΙΑ
Γότθος	• Αέτιος	• Έγινε αυτοκράτορας στην Ανατολή.
	• Αλάριχος	• Ληλάτησε τη Ρώμη.
Ρωμαίος	• Αρκάδιος	• Νίκησε τους Ούννους.
	• Αττίλας	• Έγινε αυτοκράτορας στη Δύση.
Ούννος	• Γελίμερος	• Ίδρυσε Γοτθικό βασίλειο.
	• Θεουδέριχος	• Κατέλαβε την Καρχηδόνα.
Βάνδαλος	• Ονώριος	• Απειλούσε κι αυτός τη Ρώμη.

4. Διαβάστε στο αρχικό κείμενο, στην πηγή 6 και στη λεζάντα της εικόνας 3 όσα αναφέρονται για τους Ούννους. Παρατηρήστε και την εικόνα 4 και συζητήστε στην τάξη τους λόγους για τους οποίους οι Ρωμαίοι νίκησαν τους «τρομερούς» Ούννους, ενώ υποτάχθηκαν εύκολα, λίγο αργότερα, στους Γότθους.
5. Αν ζούσατε στην Κωνσταντινούπολη και μαθαίνατε εκεί την κατάληψη και τη λεηλασία της Ρώμης από τους Γότθους του Αλάριχου, πώς θα νιώθατε; Συνδυάστε την απάντησή σας με το ερώτημα της 4ης δραστηριότητας του 6ου μαθήματος.

10. Το Παλάτι, ο Ιππόδρομος και οι Δήμοι

1. Αντιστοιχίστε τις λέξεις της πρώτης στήλης με την πρόταση της δεύτερης στήλης που ταιριάζει σε καθεμιά.

Κωνσταντινούπολη •	• Εκεί γίνονταν ιπποδρομίες και εκδηλώσεις.
Παλάτι •	• Αυτό ήταν το πρότυπο του ιπποδρόμου.
Βόσπορος •	• Σημαντικός κόλπος για την Πόλη.
Κολοσσαίο •	• Πολλοί πήγαιναν να δουν τη νέα πρωτεύουσα.
Δήμοι •	• Αυτοί οργάνωναν τις ιπποδρομίες.
Προποντίδα •	• Ένα αθλητικό σωματείο ήταν και αυτοί.
Πράσινοι •	• Από εκεί έβλεπαν τις ιπποδρομίες οι θεατές.
Κερκίδες •	• Πήρε το όνομα από τον ιδρυτή της.
Ιππόδρομος •	• Εκεί έμενε ο αυτοκράτορας.
Επισκέπτες •	• Στενό θαλάσσιο πέρασμα, κοντά στην Πόλη.
Κεράτιος •	• Θάλασσα μεταξύ Βοσπόρου και Ελλησπόντου.

2. Στη Ρώμη το **Κολοσσαίο** και στην Κωνσταντινούπολη ο **Ιππόδρομος** ήταν χώροι όπου γίνονταν δημόσιες εκδηλώσεις, παραστάσεις και αγώνες. Υπάρχουν σήμερα στην περιοχή σας αρχαίοι και σύγχρονοι χώροι, όπου γίνονται παρόμοιες εκδηλώσεις; Τι ξέρετε για τη «μικρή τους ιστορία»;

3. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες στην τάξη και συζητήστε τις **ομοιότητες** και τις **διαφορές** ανάμεσα στους Δήμους του Βυζαντίου και στα σημερινά αθλητικά σωματεία. Ανακοινώστε τα συμπεράσματά σας στους συμμαθητές σας.

4. **Διαβάστε** το κείμενο 4, **παρατηρήστε** την εικόνα με τα άλογα του Λυσίππου και **συζητήστε** στην τάξη την «οδύσειά» τους. Αναφέρετε περιπτώσεις και άλλων ελληνικών έργων τέχνης που βρίσκονται σε ξένες χώρες. Πώς νιώθετε γι' αυτό και τι προτείνετε;

11. Η καθημερινή ζωή και οι γιορτές στο Βυζάντιο

1. Ποια είναι τα «είδη πρώτης ανάγκης» στην αγορά μιας πόλης; Δικαιολογείτε την ιδιαίτερη φροντίδα του Επάρχου γι' αυτά τα είδη; Παρατηρήστε την **εικόνα 2** της υπαίθριας αγοράς και συζητήστε αν συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα στην περιοχή σας.
2. Παρατηρήστε την **παρακάτω εικόνα**, διαβάστε και το κείμενο που τη συνοδεύει και συζητήστε αν και σήμερα το λιμάνι εξακολουθεί να είναι το ίδιο σημαντικό για τη ζωή και την οικονομία μιας παραθαλάσσιας πόλης.

Το Λιμάνι της Κωνσταντινούπολης

Το λιμάνι ήταν σημαντικός χώρος εργασίας των Βυζαντινών, αλλά και πηγή πλούτου για την Πόλη. Σ' αυτό έφταναν καθημερινά, από τον Βόσπορο και τον Ελλήσποντο, δεκάδες πλεούμενα με επιβάτες κι εμπορεύματα και άλλα τόσα αναχωρούσαν για τον Εύξεινο Πόντο και το Αιγαίο. Πολλοί κάτοικοι της Πόλης εργάζονταν εκεί και άλλοι κατέβαιναν για να αγοράσουν ή να πουλήσουν προϊόντα. Οι πιο πολλοί όμως πήγαιναν εκεί για να ταξιδέψουν με τα καράβια.

3. Οι κεντρικές πλατείες της Πόλης έφεραν τα ονόματα των αυτοκρατόρων Κωνσταντίνου, Θεοδοσίου, Αρκαδίου. Συζητήστε ποιο είναι το όνομα της κεντρικής πλατείας ή των πλατειών της δικής σας πόλης (ή του χωριού σας). Ποια είναι «η μικρή τους ιστορία»;
4. Μοιάζουν οι βυζαντινές γιορτές με τις σημερινές; **Ποιες** τοπικές γιορτές γιορτάζονται στην περιοχή σας; **Πότε και πώς;** Συζητήστε στην τάξη και συγκρίνετε τον τρόπο που διασκέδαζαν οι Βυζαντινοί με τον τρόπο που διασκέδαζαν οι παππούδες σας, αλλά και εσείς σήμερα.

12. Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

1. Αντιστοιχίστε το **χθες** και το **σήμερα** της εκπαίδευσης και σχολιάστε όσες από τις μεταβολές που έχουν γίνει θεωρείτε σημαντικές.

ΣΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΧΡΟΝΙΑ	ΣΗΜΕΡΑ
• Προαιρετικό σχολείο	• Τετράδιο
• Κοντύλι	• Παιδική εργασία μετά τα 15
• Πλάκα	• Εκπαίδευση για όλους
• Σφουγγάρι	• Ευρύχωρες αίθουσες
• Τιμωρίες	• Υποχρεωτικό σχολείο
• Στενές αίθουσες	• Γόμα
• Σχολείο μόνο για τα αγόρια	• Διάλογος
• Τα παιδιά εργάζονται	• Μολύβι

2. Δύο στροφές από τα κάλαντα της Πρωτοχρονιάς λένε για τον Άγιο Βασίλη, «που έρχεται από την Καισαρεία»:

1

*«Βαστά εικόνα και χαρτί
ζαχαροκάντιο ζημωτή,
χαρτί και καλαμάρι,
δες και με, το παλικάρι...»*

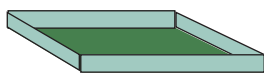
2

*Από τη μάνα μου έρχομαι
κι όλους σας καταδέχομαι
και στο σχολείο πηγαίνω
και κει γράμματα μαθαίνω».*

Ποιες λέξεις και φράσεις από τα κάλαντα μιλούν για την εκπαίδευση των Βυζαντινών; Γιατί ο αγαπημένος Άγιος των παιδιών είναι προστάτης των γραμμάτων;

3. Διαβάστε τα κείμενα **5** και **7** και παρατηρήστε την εικόνα **6**, που δείχνει τη μητέρα του μικρού Άη-Νικόλα να συνοδεύει το παιδί της στο σχολείο. Περιγράψτε τα τρία πρόσωπα και προσπαθήστε από τη στάση και την έκφρασή τους να ερμηνεύσετε πώς αισθάνεται το καθένα.

4. Κατασκευάζω μια κέρινη πλάκα, λιώνοντας κερί μέσα σε ένα ξύλινο πλαίσιο. Ύστερα παίρνω ένα μυτερό ξυλάκι (καλαμάκι) και γράφω το όνομά μου και τις λέξεις: *σχολείο, γράμματα, βυζαντινά χρόνια*.

Κέρινη πλάκα

5. Δραστηριότητα για το σπίτι

Ρωτήστε τους παππούδες, τους γονείς σας και άλλα ηλικιωμένα συγγενικά σας πρόσωπα πώς ήταν η εκπαίδευση στην εποχή τους (τα σχολεία, το πρόγραμμα, τα μαθήματα, η συμπεριφορά μαθητών και δασκάλων, κ.ά). Καταγράψτε τις απαντήσεις τους (σε χαρτί ή μαγνητόφωνο) και συζητήστε τις στην τάξη. Ανακοινώστε τα συμπεράσματά σας στην τάξη ή στη σχολική σας εφημερίδα.

13. Ο Ιουστινιανός μεταρρυθμίζει τη διοίκηση και τη νομοθεσία

1. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα με τις ιδιότητές τους:

Ιουστινιανός	•	•	Στρατηγός
Θεοδώρα	•	•	Αυτοκράτορας
Τριβωνιανός	•	•	Αρχιτέκτονας
Καππαδόκης	•	•	Αυτοκράτειρα
Ανθέμιος	•	•	Νομομαθής
Ισίδωρος	•	•	Οικονομολόγος
Βελισάριος	•		
Ναρσής	•		

2. Ο Ιουστινιανός επέβαλε δασμούς στα εισαγόμενα προϊόντα. Γιατί νομίζεις ότι το έκανε; Συμβαίνει κάτι παρόμοιο σήμερα;

3. Διαβάστε το κείμενο του Προκόπιου και προσέξτε τις υπογραμμισμένες λέξεις. Παρατηρήστε και την εικόνα **3** και συζητήστε τους πιθανούς λόγους που επέβαλαν στον αυτοκράτορα να πάρει αυτά τα μέτρα. Βοήθησαν αυτά στην καλύτερη οργάνωση της αυτοκρατορίας;

«ο αυτοκράτορας οργάνωσε τα σύνορα και τους μεγάλους εμπορικούς δρόμους με μια αδιάκοπη σειρά φρουρίων. Τη φύλαξη τους ανέθεσε μόνο σε Βυζαντινούς στρατιώτες».

Προκόπιος, *Υπέρ των πολέμων*

4. Ποιες από τις παρακάτω μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού είναι **διοικητικές** και ποιες **νομοθετικές**; Βάζω **Δ** ή **Ν** στο αντίστοιχο ορθογώνιο.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ	ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ	ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ
Καταργούνται με νόμο τα προνόμια των Δήμων.		
Κωδικοποιούνται οι νόμοι και ψηφίζονται νέοι.		
Εισπράττονται δασμοί από τα εισαγόμενα προϊόντα.		
Βελτιώνεται το οδικό δίκτυο της αυτοκρατορίας.		
Ο στρατός αναλαμβάνει τη φύλαξη των συνόρων.		
Κόβονται νέα νομίσματα και κυκλοφορούν παντού.		

14. Η Στάση του «νίκα»

1. Πώς επικοινωνούσε ο λαός με τον αυτοκράτορα; Με ποιον τρόπο επικοινωνούν σήμερα οι πολίτες με τους κυβερνήτες τους και πώς ελέγχουν το κράτος; Συζητήστε το θέμα αυτό στην τάξη. Αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές.
2. Αντιμετώπισε σωστά ο Ιουστινιανός τους στασιαστές; Πώς αξιολογείτε τις ενέργειες και των δύο πλευρών; Με ποιον τρόπο νομίζετε ότι θα μπορούσαν να ρυθμιστούν οι διαφορετικές απόψεις και να αποτραπούν οι συγκρούσεις;
3. Βάλτε τα παρακάτω γεγονότα σε αριθμητική σειρά (1 έως 10) ανάλογα με τον χρόνο που έγιναν.

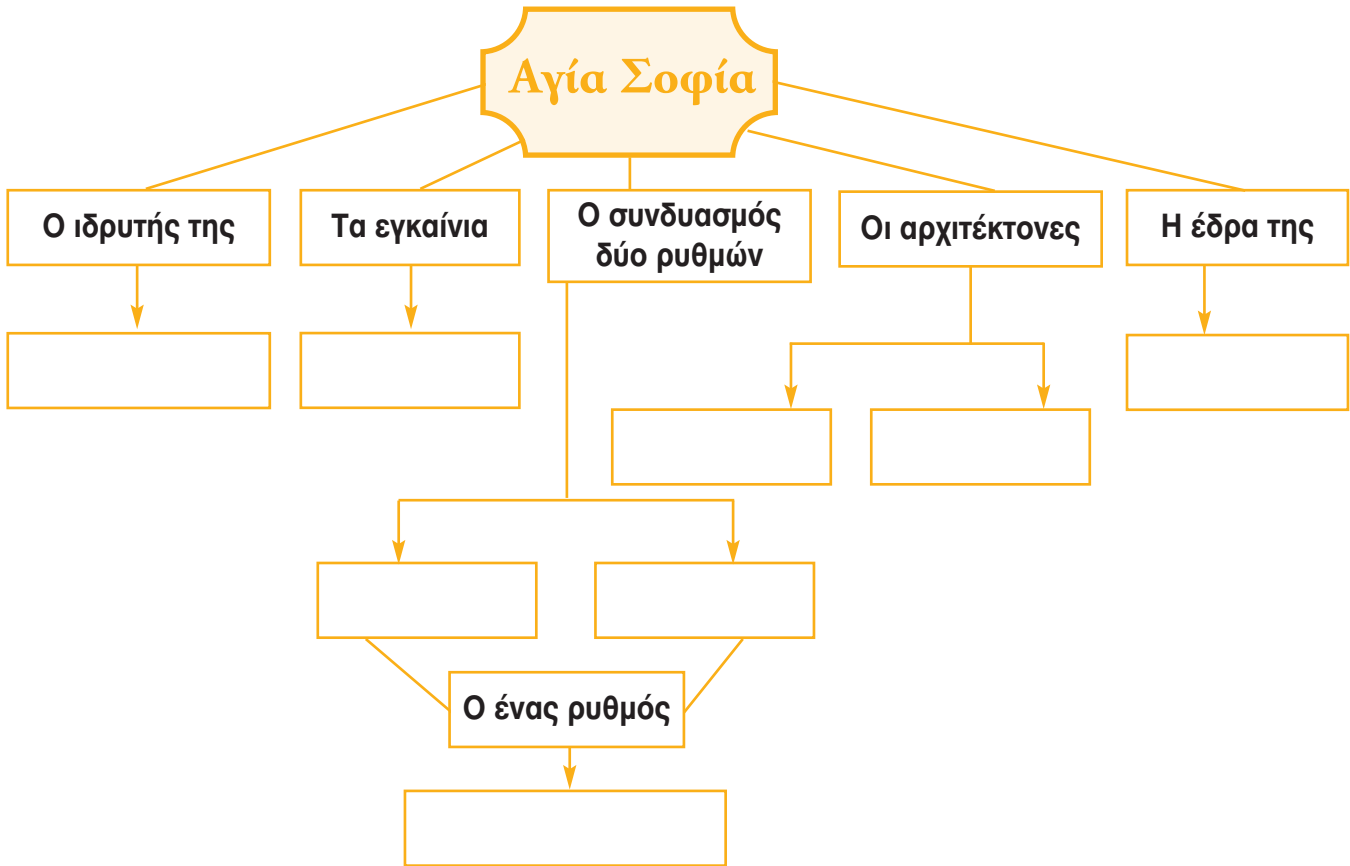
	Η φρουρά των αγώνων προσπάθησε να τους διαχωρίσει.
1	Ο Ιουστινιανός ρύθμισε με νόμο τον τρόπο λειτουργίας του ιππόδρομου.
	Στον ιππόδρομο ξέσπασαν ταραχές ανάμεσα στους Πράσινους και Βένετους.
	Η αυτοκρατορική φρουρά έπνιξε τη στάση στο αίμα.
	Οι στασιαστές ξεχύθηκαν στην πόλη, κραυγάζοντας «νίκα-νίκα».
	Ο Ιουστινιανός αποφάσισε να εγκαταλείψει τον θρόνο και να φύγει.
	Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα τον έπεισε να αλλάξει την απόφασή του.
	Οι μεταρρυθμίσεις δυσαρέστησαν τους οργανωτές των ιπποδρομιών.
	Ο ιππόδρομος γέμισε νεκρούς και η πόλη ερείπια.
	Οι ιπποδρομίες καταργήθηκαν.

4. Συμπληρώσω την ακροστιχίδα του Ιουστινιανού.

Ι _____	Από εκεί ξεκίνησε η στάση του «νίκα».
Ο _____	Οι δήμοι ήταν οι ..... των ιπποδρομιών.
Υ _____	Αυτόν ανακήρυξαν αυτοκράτορα οι στασιαστές.
Σ _____	Στη ..... του «νίκα» δε νίκησε κανείς.
Τ _____	Τόσες χιλιάδες ήταν τα θύματα των ταραχών.
Ι _____	Ήταν ο Προκόπιος.
Ν _____	Αυτό το σύνθημα έλεγαν οι στασιαστές.
Ι _____	Το μικρό όνομα του Καππαδόκη.
Α _____	Αυτή η φρουρά μπήκε στον ιππόδρομο.
Ν _____	Ένας από τους στρατηγούς του Ιουστινιανού.
Ο _____	Οι ..... των δήμων δημιούργησαν τις ταραχές.
Σ _____	Ήταν ο Βελισάριος.

15. Η Αγία Σοφία, ένα αριστούργημα της αρχιτεκτονικής

1. Συμπληρώστε τα ορθογώνια πλαίσια με τις λέξεις που ταιριάζουν.

2. Οργανώστε μια επίσκεψη στον ναό της ενορίας σας ή σε άλλον της περιοχής σας. Ρωτήστε και μάθετε, από τον ιερέα ή άλλους που γνωρίζουν, τη «**μικρή τους ιστορία**». Σημειώστε τις πληροφορίες, φωτογραφίστε τους και συζητήστε γι' αυτούς στην τάξη.

3. Στους **Χριστιανούς της Μεσσηνίας**, ένα χωριό κοντά στα Φιλιατρά, είναι χτισμένη η όμορφη βυζαντινή εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα. Οι κάτοικοι του χωριού και της περιοχής, μιλώντας γι' αυτή και σήμερα, λένε με περηφάνια:

«**Άγια Σωτήρα στο Μοριά κι Άγια Σοφιά στην Πόλη**».

Συζητήστε αυτή την παροιμιακή φράση σύγκρισης των δυο ναών. Αναζητήστε τους λόγους που διατηρήθηκε επί τόσους αιώνες στο στόμα του λαού μας.

4. Ένα νησιώτικο δημοτικό μας τραγούδι, επαινώντας την ομορφιά μιας κόρης λέει:

«**Σαν τα μάρμαρα της Πόλης, που είναι στην Αγια-Σοφιά,
Έτσι τα 'χεις ταιριασμένα μάτια, φρύδια και μαλλιά**».

Σχολιάστε τα λόγια του τραγουδιού. Αναζητήστε στο περιβάλλον σας και άλλα τραγούδια, ποιήματα ή παραδόσεις που μιλούν για την Πόλη και τη Μεγάλη Εκκλησία.

5. Αντιστοιχίστε τις εικόνες με τους αρχαίους και χριστιανικούς ρυθμούς ναών, που εκφράζει καθεμιά από αυτές.

Κορινθιακός

Βασιλική με τρούλο

Περίκεντρος

Βασιλική

Δωρικός

Ιωνικός

16. Το Βυζαντινό κράτος μεγαλώνει και φτάνει στα παλιά σύνορα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

1. Διαβάστε τις τέσσερις παραγράφους του μαθήματος και βάλτε πλαγιότιτλους:

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ	ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΣ
1η	
2η	
3η	
4η	

2. Βάλτε στα κενά ορθογώνια πλαίσια **Θ** για τα θετικά και **Α** για τα αρνητικά αποτελέσματα των πολέμων του Ιουστινιανού στη Δύση:

	Επανακτήθηκαν τα χαμένα εδάφη της αυτοκρατορίας.
	Διαλύθηκαν τα κράτη των Γόθων και των Βανδάλων.
	Κουράστηκε και αποδυναμώθηκε ο στρατός.
	Αυξήθηκε το γόητρο του Βυζαντίου.
	Οι Πέρσες έγιναν απειλητικοί στην Ανατολή.
	Εξαντλήθηκαν τα οικονομικά του κράτους.
	Κέρδισε δόξα ο αυτοκράτορας.
	Αποδυναμώθηκαν οι φρουρές των συνόρων.
	Έγιναν έργα στις δυτικές επαρχίες.
	Έφτασε η αυτοκρατορία στα παλιά της σύνορα.
	Δυσανεστήθηκαν οι πολίτες από τους συνεχείς πολέμους.
	Άνοιξαν οι δρόμοι του εμπορίου και της ναυτιλίας.

3. Ο Θεοδόσιος Α΄ χώρισε, το 395 μ.Χ., την αυτοκρατορία σε Ανατολική και Δυτική. Ο Ιουστινιανός, εκατόν πενήντα χρόνια αργότερα, την επανένωσε. Συγκρίνετε τις αποφάσεις των δύο αυτοκρατόρων και σχολιάστε τα αποτελέσματα που είχε καθεμιά.

4. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 4 και υπογραμμίστε τις φράσεις που μιλούν για τις οικονομικές επιπτώσεις των πολέμων. Συζητήστε τους λόγους που (πιθανόν) ανάγκασαν τον Ιουστινιανό να βάλει αυτό το κείμενο σε νόμο (Νεαρά) του κράτους. Σχολιάστε ιδιαίτερα τις υπογραμμισμένες λέξεις του κειμένου.

5. Στις παρακάτω ερωτήσεις για τον Ιουστινιανό διαγράψτε ό,τι είναι λανθασμένο σε κάθε πρόταση, για ν' αποδίδεται σωστά η ενέργειά του. Δικαιολογήστε και σχολιάστε την επιλογή σας.

Ο Ιουστινιανός:
• Κατάργησε ή συμπλήρωσε και ανανέωσε την παλιά ρωμαϊκή νομοθεσία;
• Πολέμησε τους Πέρσες στην Ανατολή ή τους Γόθους και τους Βανδάλους στη Δύση;
• Το βυζαντινό νόμισμα περιορίστηκε στο Βυζάντιο ή κυκλοφορούσε παντού;
• Στη «στάση του νικά» άκουσε ή αγνόησε τη συμβουλή της Θεοδώρας να μην παραιτηθεί;
• Άνοιξε ή έκλεισε τη Φιλοσοφική σχολή της Αθήνας;
• Χώρισε ή επανένωσε το Ανατολικό με το Δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας;
• Φρόντισε ή απαγόρευσε την ανάπτυξη της μεταξουργίας στο Βυζάντιο;
• Πρωτοέχτισε ή ξαναέχτισε τον ναό της Αγίας Σοφίας;

Επαναληπτικό Μαθημάτων 1 έως 16

1. Παρατηρήστε και περιγράψτε τις παρακάτω εικόνες. Ποιες πληροφορίες από «τα ρωμαϊκά χρόνια» μας δίνουν; Σχολιάστε τους ρόλους και τα συναισθήματα των προσώπων που εικονίζονται σ' αυτές.

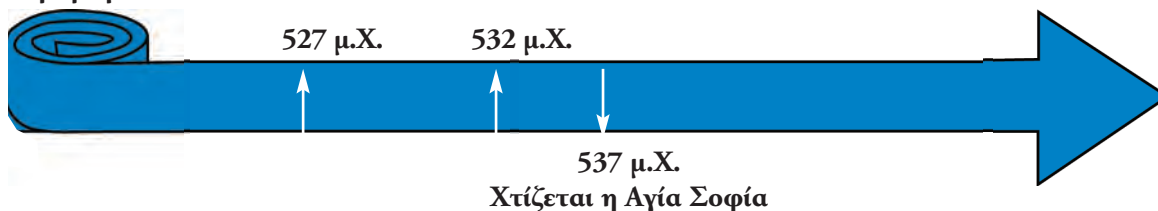

2. Βάλτε **Σ** πριν από τις σωστές και **Λ** πριν από τις λανθασμένες προτάσεις που ακολουθούν και αναφέρονται στα χρόνια της ρωμαιοκρατίας στην Ελλάδα.

	Οι εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ των Ελλήνων οδήγησαν στην υποδούλωσή τους.
	Οι Ρωμαίοι κατακτητές φέρθηκαν με πολύ καλό τρόπο στους κατακτημένους.
Σ	Στα χρόνια της ρωμαιοκρατίας κατασκευάστηκε η Εγνατία οδός.
	Οι Ρωμαίοι έβαλαν και ελληνικές θεότητες στο Πάνθεό τους.
	Πολλά έργα τέχνης μεταφέρθηκαν από τη Ρώμη και στόλισαν την Αθήνα.
	Οι Έλληνες έστελναν τα παιδιά τους να σπουδάσουν στη Ρώμη.
	Πολλοί Ρωμαίοι έπαιρναν Έλληνες δασκάλους για τα παιδιά τους.
	Οι Ρωμαίοι επέβαλαν στους κατακτημένους να μιλούν τη λατινική γλώσσα.
	Έλληνες και Ρωμαίοι συνεργάστηκαν για τον «ελληνορωμαϊκό πολιτισμό».
	«Οι Ρωμαίοι κατέκτησαν τους Έλληνες με τα όπλα και οι Έλληνες τους Ρωμαίους με τον πολιτισμό τους».

3. Παρατηρήστε την ιστορική γραμμή που ακολουθεί και **υπολογίστε** τα χρόνια που έχουν περάσει από τα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας από τον Ιουστινιανό (537) μέχρι σήμερα. **Σχολιάστε** τους λόγους της αντοχής της στο χρόνο.

Γέννηση Χριστού

4. Η Κωνσταντινούπολη λειτούργησε ως πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας χίλια εκατό κι ακόμη χρόνια (330-1453 μ.Χ.). Στα χρόνια αυτά Βυζαντινοί και ξένοι έδωσαν στην Πόλη του Κωνσταντίνου πολλές επαινετικές ονομασίες και προσωνύμια. Την είπαν: **Νέα Ρώμη, Επτάλοφη, Θεόκτιστη, Θεοφύλακτη, Βασιλεύουσα, Άπαρτη Πόλη**. Σχολιάστε (ιστορικά και γλωσσικά) αυτές τις ονομασίες και τους λόγους για τους οποίους νομίζετε ότι της δόθηκαν. (π.χ. **Επτάλοφη**= επτά λόφοι).

5. Βάλτε σε αριθμητική σειρά τα γεγονότα, ανάλογα με τον χρόνο που συνέβησαν.

	Οι Ρωμαίοι γίνονται κοσμοκράτορες.
	Ο Ιουστινιανός εγκαινιάζει τον ναό της Αγίας Σοφίας (537 μ.Χ.).
	Οι Γότθοι με αρχηγό τον Αλάριχο κυριεύουν και λεηλατούν τη Ρώμη.
	Ο Ιουστινιανός ξαναπαίρνει τα χαμένα εδάφη της Δύσης.
1.	Οι Ρωμαίοι κατακτούν την Ελλάδα (146 π.Χ.).
	Γίνεται στον ιππόδρομο της Πόλης η «στάση του νίκαια» (532 μ.Χ.).
	Ο Κωνσταντίνος μεταφέρει την πρωτεύουσα στο Βυζάντιο (330 μ.Χ.).
	Η Δυτική αυτοκρατορία κατακτιέται από τους Γότθους (476 μ.Χ.).
	Η αυτοκρατορία χωρίζεται σε Ανατολική και Δυτική (395 μ.Χ.).
	Υπογράφεται στα Μεδιόλανα το διάταγμα της ανεξιθρησκίας (313 μ.Χ.).

6. Η Αγία Σοφία και ο Παρθενώνας, έχουν αρκετά κοινά, παρόμοια αλλά και διαφορετικά στοιχεία. Στον πίνακα που ακολουθεί **αντιστοιχίστε** τα δυο μνημεία με όσα από τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στο καθένα, στη 2η στήλη.

<p>Παρθενώνας •</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ναός αφιερωμένος στη θεά της σοφίας • Ναός αφιερωμένος στη σοφία του Θεού • Περικλής • Ιουστινιανός • Ικτίνος, Καλλικράτης και Φειδίας • Ανθέμιος και Ισίδωρος • Αθήνα
<p>Αγία Σοφία •</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Κωνσταντινούπολη • Δωρικός ρυθμός • Βασιλική με Τρούλο • «Ζει» είκοσι τέσσερις (περίπου) αιώνες. • «Ζει» δεκαπέντε (περίπου) αιώνες.

7. Βάλτε **Θ** ή **Α** για τις ενέργειες του Ιουστινιανού που είχαν **θετικά** ή **αρνητικά** αποτελέσματα, αντίστοιχα, για τους Βυζαντινούς και την αυτοκρατορία.

- Διάλεξε ικανούς συνεργάτες κι έβαλε τον καθένα τους στην κατάλληλη θέση.
- Μελέτησε τα προβλήματα που υπήρχαν, πριν πάρει αποφάσεις για τη λύση τους.
- Δεν κατάφερε να προλάβει τη σφαγή και τις καταστροφές στη στάση του «νίκαια».
- Άκουσε τη συμβουλή της Θεοδώρας να μην παραιτηθεί από τον θρόνο.
- Με τους πολέμους στη Δύση ξαναπήρε από τους Γότθους τα χαμένα εδάφη.
- Έκλεισε τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας και απέλυσε όσους δίδασκαν εκεί.
- Με τους μακροχρόνιους πολέμους αποδυνάμωσε οικονομικά την αυτοκρατορία.

17. Οι γείτονες των Βυζαντινών

1. Εντοπίστε στον χάρτη του βιβλίου σας τους λαούς που περιέβαλλαν τη Βυζαντινή αυτοκρατορία και σημειώστε το όνομα καθενός, μετά το αρχικό του γράμμα:

Α _____	Άρ _____
Β _____	Π _____
Σ _____	Ρ _____

2. Αντιστοιχίστε τις ενέργειες των γειτονικών λαών με τις συνέπειες που αυτές είχαν για το Βυζάντιο.

Έκλειναν τα στενά περάσματα	•	Έλειπαν τα τρόφιμα
Κατέστρεφαν τις καλλιέργειες	•	Διακοπτόταν ο ανεφοδιασμός
Αιχμαλώτιζαν κατοίκους	•	Έχανε εδάφη η αυτοκρατορία
Καταλάμβαναν ακρινές επαρχίες	•	Μειωνόταν ο πληθυσμός

3. Διαβάστε το κείμενο 3 β, που αναφέρεται τους Αβάρους. Σημειώστε στον χάρτη την πορεία τους (από την αρχική τους εμφάνιση ως την τελική εγκατάστασή τους) και συζητήστε τις πιθανές αιτίες μετακίνησής τους, αλλά και τη σημασία που είχε γι' αυτούς η χρήση «**πλωτών μέσων**».

4. Παρατηρήστε την εικόνα των τειχών και διαβάστε το παρακάτω κείμενο-πηγή. Μεταφερθείτε στη θέση των πολιορκητών και των πολιορκημένων και συζητήστε για τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους. Σχολιάστε ιδιαίτερα τα μέσα πολιορκίας και τις φράσεις του κειμένου:

«**πλήθος αναρίθμητον**» και «**στεφάνη θανατηφόρος**».

Τα τείχη της Θεσσαλονίκης, όπως είναι σήμερα.

Η πολιορκία της Θεσσαλονίκης.

Το 597 μ.Χ. η Θεσσαλονίκη αντιμετώπισε μέγιστο κίνδυνο. «Πλήθος αναρίθμητο», **Αβάρων** και **Σλάβων** περιέβαλε το τείχος «ως στεφάνη θανατηφόρος». Οι επιτιθέμενοι κατέλαβαν τα γύρω από την Πόλη φρούρια και με πολιορκητικές μηχανές, σιδερένιους κριούς και πετροβόλα μέσα προσπάθησαν να καταλάβουν την πόλη. Μετά όμως από επταήμερη «δεινή» πολιορκία, αποχώρησαν. Οι κάτοικοι, που αντιστάθηκαν γενναία, απέδωσαν τη σωτηρία της πόλης στον προστάτη της Άγιο Δημήτριο.

Migne, *Ελληνική Πατρολογία*

18. Πέρσες και Άβαροι συμμαχούν εναντίον του Βυζαντίου

1. Κάποιοι ιστορικοί παραλληλίζουν τον Ηράκλειο με τον Μέγα Αλέξανδρο. Συμφωνείτε με αυτό τον παραλληλισμό; Συζητήστε το στην τάξη και επισημάνετε **ομοιότητες** και **διαφορές** που υπάρχουν ανάμεσα στους δύο άνδρες και στις ενέργειές τους.
2. Οι Πέρσες, αιχμαλώτισαν τον πατριάρχη των Ιεροσολύμων και πήραν μαζί τους τον Τίμιο Σταυρό, το ιερότερο σύμβολο του χριστιανισμού. Πώς κρίνετε αυτές τις ενέργειές τους; Είχαν κάνει – αυτοί ή κάποιοι άλλοι – κάτι παρόμοιο στο παρελθόν;
3. Διαβάστε το κείμενο-πηγή του «Ακάθιστου Ύμνου» και τη γνώμη της Ελένης Γλύκατζη γι' αυτόν. Συζητήστε τις πληροφορίες που δίνουν για τη σωτηρία της Πόλης, αλλά και για τον σεβασμό των κατοίκων προς την προστάτιδά τους Θεοτόκο.

Ο Ακάθιστος Ύμνος

Βυζαντινό κείμενο

«Τη Υπερμάχῳ Στρατηγῷ τα νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα των δεινῶν ευχαριστήρια
αναγράφω Σοι ἡ Πόλις Σου, Θεοτόκε.

Ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω Σοι:
Χαίρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε».

Ρωμανός ο Μελωδός

Μετάφραση

Εγώ, ἡ πόλη Σου, Θεοτόκε, Στρατηγέ,
σε Σένα που με υπεράσπισες χρωστώ
τὴ νίκη καὶ προσφέρω τις ευχαριστίες μου,
γιατί λυτρώθηκα ἀπὸ τὸν κίνδυνο.

Καὶ ἐπειδὴ ἔχεις δύναμη ἀκαταμάχητη,
ἀπάλλαξέ με ἀπὸ κάθε λογῆς κινδύνους,
για νὰ μπορῶ νὰ Σου ἀναφωνῶ:
Χαίρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε».

«Ο «ακάθιστος ύμνος», τὸ ἀριστοῦργημα αὐτὸ τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, ἀποδίδεται στὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδὸ. Θεωρεῖται ἡ φωνὴ ἐνὸς λαοῦ, που ξεσηκώθηκε γιὰ νὰ ευχαριστήσῃ τὴν προστάτιδά του, τὴν Παρθένο, τὴν «υπέρμαχο στρατηγό», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ».

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ

4. Συμπληρώστε τὰ κενὰ καὶ συζητήστε τὴ σημασία τῶν ἐνεργειῶν τοῦ πατριάρχη γιὰ τὸ Βυζάντιο καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς:

Ὁ Πατριάρχης ..... ἔδωσε στὸν ..... ὡς δάνειο τὰ χρήματα
τῆς ..... . Με τὰ χρήματα αὐτά ὁ αυτοκράτορας ..... ἐπι-
σκεύασε τὰ ..... καὶ ἐκλείσῃ ..... με τοὺς Ἀβάρους. Ὁ
Πατριάρχης καὶ ὁ Μάγιστρος ..... ὁργάνωσαν τὴν ..... τῆς
..... .

19. Οι Βυζαντινοί και οι Άραβες

1. Παρατηρήστε στον χάρτη 1 του βιβλίου σας τα βέλη που δείχνουν τις κινήσεις επέκτασης των Αράβων και τις περιοχές που, τελικά, αυτοί κατέκτησαν. Εντοπίστε στον χάρτη της τάξης τα σημερινά κράτη στα οποία ανήκουν οι περιοχές αυτές.
2. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 4 και παρατηρήστε τις εικόνες 2, 3, και 4α, που είναι σχετικές με το «υγρό πυρ» και τη χρήση του. Συζητήστε στην τάξη τη σημασία του για την άμυνα του Βυζαντίου. Διατηρούν μυστικά όπλα κάποιες χώρες και σήμερα;
3. Οι νίκες του Λέοντα του Γ' στην Κωνσταντινούπολη και του Κάρολου Μαρτέλου, στο Πουατιέ, θεωρήθηκαν **σωτήριες** για την Ευρώπη. Παρατηρήστε πάλι τον χάρτη 1 και συζητήστε αυτόν τον χαρακτηρισμό στην τάξη.
4. Η θριαμβευτική υποδοχή των νικητών στρατηγών στην πρωτεύουσα, ήταν μια συνήθεια που ήρθε στο Βυζάντιο από τη Ρώμη. Παρατηρήστε τις εικόνες 4 του 1ου κεφαλαίου και 5.α του σημερινού. Διαβάστε τις λεζάντες και το κείμενο 5 και διαπιστώστε ομοιότητες και διαφορές που υπάρχουν ανάμεσά τους.
5. Διαβάστε το κείμενο 6 και συζητήστε στην τάξη παρόμοιες περιπτώσεις **αλληλεπίδρασης** και **ειρηνικής συνεργασίας** ανάμεσα σε λαούς, που πριν ήταν αντίπαλοι. Σχολιάστε ό,τι σας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση.
6. Παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα των άμαχων Βυζαντινών προσφύγων και σχολιάστε την ψυχική κατάσταση των προσώπων που απεικονίζονται σ' αυτή. Συμβαίνουν παρόμοια γεγονότα σήμερα; Πού και για ποιους λόγους;

Άμαχοι Βυζαντινοί εγκαταλείπουν τη φλεγόμενη πόλη τους, για να σωθούν από Σαρακηνούς επιδρομείς (Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη).

20. Η φύλαξη των Ανατολικών συνόρων και οι Ακρίτες

1. Συμπληρώστε την ακροστιχίδα των βυζαντινών φρουρών. Κάποιες από τις ζητούμενες λέξεις είναι και από τα προηγούμενα μαθήματα.

A _____	Έτσι έλεγαν τις περιοχές των ανατολικών συνόρων. Αυτό το νησί υπέφερε από τους Άραβες πειρατές. Κι αυτή τη νήσο την κατέλαβαν νωρίς οι Άραβες. Αυτό το πρόσθετο όνομα (προσωνύμιο) είχε ο Λέων Γ΄. Γυμνάζονταν και σ' αυτό οι Ακρίτες. Κι αυτού του ποταμού φύλαγαν τα περάσματα. Ήταν ο φόβος και ο τρόμος των νησιών.
K _____	
P _____	
I _____	
T _____	
E _____	
Σ _____	

2. Το κείμενο-πηγή 2 του βιβλίου αναφέρει ότι ο **Διγενής**, στα βυζαντινά χρόνια, φύλαγε την Κρήτη και την Κύπρο από τους Σαρακηνούς. «Στα πολύ παλιά χρόνια» ένας άλλος μυθολογικός γίγαντας, ο **Τάλως**, φύλαγε την Κρήτη του Μίνωα από τους εχθρούς. Τι γνωρίζετε γι' αυτόν; Συζητήστε τους δύο θρύλους, παρατηρήστε την εικόνα **2a** και συσχετίστε τους.

3. Συμπληρώνω τα κενά της παραγράφου με λέξεις που ολοκληρώνουν το νόημά της:

Τα σύνορα της αυτοκρατορίας λέγονταν ..... και τα φρουρούσαν μόνιμοι φύλακες οι ..... Αυτοί φύλαγαν τα στενά ..... των συνόρων, την εποχή που την αυτοκρατορία απειλούσαν οι ..... Το κράτος τους παραχώρησε ..... για καλλιέργεια, τους έδινε ..... και ..... και τους απάλλαξε από τους ..... Πρώτος ανάμεσά τους ήταν ο .....

4. Αφιερώστε τη «γωνιά της ιστορίας» της τάξης σας στους Ακρίτες και:

- **Ακούστε** και **τραγουδήστε** στην τάξη ριζίτικα και ποντιακά ακριτικά τραγούδια. Προσπαθήστε να αποδώσετε θεατρικά κάποια από αυτά.
- Κάνετε συλλογή ακριτικών τραγουδιών και διατηρήστε τα σε λεύκωμα.
- Παρατηρήστε την εικόνα **2a**, διαβάστε το παρακάτω κείμενο-πηγή και ζωγραφίστε εδώ, τον Διγενή Ακρίτα, όπως εσείς τον φαντάζεστε.

Ο Ακρίτας είμαι, Χάροντα,
δεν περνώ με τα χρόνια,
μ' άγγιξες, μα δε μ' ένιωσες
στα μαρμαρένια αλώνια.
Δε χάνομαι στα τάρταρα,
μονάχα ξαποσταίνω,
στη ζωή ξαναφαίνομαι
και λαούς ανασταίνω.
Κωστής Παλαμής

21. Το Βυζάντιο εκχριστιανίζει τους Σλάβους

1. Συζητήστε στην τάξη:

- α. Ποια ήταν η σημασία του εκχριστιανισμού των Σλάβων για τους ίδιους και για τη Βυζαντινή αυτοκρατορία;
- β. Ο **Κύριλλος** και ο **Μεθόδιος** έχουν ανακηρυχθεί **Άγιοι** από την εκκλησία μας. Τιμούνται όμως ιδιαίτερα από τους χριστιανούς όλων των σλαβικών χωρών. Το έργο τους δικαιολογεί αυτή την ξεχωριστή τιμή;

2. Το σλαβικό αλφάβητο ονομάστηκε **κυριλλικό** επειδή το επινόησε ο Κύριλλος. Για τη δημιουργία του χρησιμοποίησε τα κεφαλαία γράμματα της ελληνικής προσαρμοσμένα στην ιδιαίτερη προφορά της σλαβικής γλώσσας:

- **Παρατηρήστε** τον πίνακα με τα γράμματα του σλαβικού αλφαβήτου.
- **Συγκρίνετέ** τα με τα αντίστοιχα ελληνικά. Βρείτε **ομοιότητες** και **διαφορές**.

3. **Παρατηρήστε** την εικόνα 2.α του Κύριλλου και του Μεθόδιου και **διαβάστε** το κείμενο 2. **Συζητήστε** τις δυσκολίες που, πιθανόν, συνάντησαν στη ζωή και το έργο τους, αλλά και τα στοιχεία που τους βοήθησαν να τις ξεπεράσουν.

4. Συμπληρώστε τα κενά της παραγράφου:

Ο Σλάβος ηγεμόνας της Μοραβίας ..... ζήτησε από τους Βυζαντινούς να διδάξουν στους Σλάβους τη χριστιανική πίστη. Ο αυτοκράτορας ..... έστειλε τον ..... και τον ....., αδέρφια από τη Θεσσαλονίκη. Αυτοί ..... στους Σλάβους τον χριστιανισμό και ..... την εκκλησία. Επειδή η σλαβική γλώσσα δεν είχε γραφή, ο Κύριλλος δημιούργησε το σλαβικό ..... που, από τ' όνομά του, ονομάστηκε .....

22. Φιλικές σχέσεις και συγκρούσεις με τους Βούλγαρους και τους Ρώσους

1. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα με τις ενέργειές τους και συζητήστε τη σημασία που καθεμιά από αυτές είχε στην εποχή της.

Βασίλειος ο Β΄	•	•	νίκησε στον Σπερχειό ποταμό
Ιωάννης Τσιμισκής	•	•	παντρεύτηκε βυζαντινή πριγκίπισσα
Δούκισσα Όλγα	•	•	βαφτίστηκε χριστιανή στην Πόλη
Συμεών	•	•	νίκησε τους Βούλγαρους στο Κλειδί
Βλαδίμηρος	•	•	βαφτίστηκε και ονομάστηκε Μιχαήλ
Βόγορης	•	•	διέκοψε την ειρήνη και άρχισε επιδρομές
Νικηφόρος Ουρανός	•	•	αντιμετώπισε τους Ρώσους

2. Συζητήστε στην τάξη τη σημασία που είχαν για τους «γείτονες» λαούς (Σλάβους, Βούλγαρους και Ρώσους), αλλά και για το Βυζάντιο:

- Ο εκχριστιανισμός τους από το Βυζάντιο,
- το βάπτισμα του βασιλιά Βόγορη και της Δούκισσας Όλγας,
- η χρησιμοποίηση κοινής (σλαβικής) γλώσσας και γραφής.

3. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 3 και παρατηρήστε την εικόνα 3.α του Παρθενώνα. Σχολιάστε τη μετατροπή του σε ναό της Παναγίας και την ενέργεια του Βασιλείου Β΄ να αποδώσει σ' αυτή «τα νικητήρια». Θυμάστε κάποιες παρόμοιες αφιερώσεις στο παρελθόν;

4. Παρατηρήστε τις εικόνες 4 και 6.α του μαθήματος και διαβάστε το κείμενο που ακολουθεί. Αξιολογήστε και σχολιάστε τις σχέσεις, ανάμεσα στους δύο λαούς.

Οι σχέσεις των Ρώσων με τους Βυζαντινούς

«Το βάπτισμα της Μεγάλης Δούκισσας Όλγας και ο γάμος του Βλαδίμηρου με την πριγκίπισσα Άννα έφεραν πιο κοντά και τους δυο λαούς και διευκόλυναν τη συνεργασία τους. Βυζαντινοί μητροπολίτες στάλθηκαν στη Ρωσία για να διαφωτίσουν και να διακονήσουν τους νέους χριστιανούς. Έλληνες τεχνίτες έχτισαν στο Κίεβο¹ την εκκλησία της Θεοτόκου και τον μητροπολιτικό ναό της Αγίας Σοφίας και Βυζαντινοί αγιογράφοι φιλοτέχνησαν τα ψηφιδωτά τους. Ιερά βιβλία μεταφράστηκαν στη ρωσική γλώσσα και η βυζαντινή μουσική προσαρμόστηκε στη ρωσική λειτουργία. Ο Εύξεινος Πόντος έγινε πλωτός δρόμος επικοινωνίας ανάμεσά τους. Στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης είχε δοθεί προνομιακός χώρος για να προσαράζουν τα ρωσικά πλοία και για να εξυπηρετούνται οι Ρώσοι έμποροι και ναυτικοί που έφταναν εκεί. Και όλα αυτά κράτησαν ως την Άλωση της Πόλης από τους Τούρκους».

Διον. Α. Ζακυθηνός, *Βυζαντινή ιστορία*

¹ Την πρωτεύουσα του ρωσικού Κράτους τότε.

Επαναληπτικό Μαθημάτων 17 έως 22

1. Παρατηρήστε τον χάρτη 17.2 του βιβλίου σας και τον σημερινό πολιτικό χάρτη της Ελλάδας. Ποιοι λαοί ήταν γείτονες του Βυζαντίου και ποιοι είναι της σημερινής Ελλάδας; Ποιες είναι οι σχέσεις της χώρας μας μαζί τους;
2. Επιβεβαιώστε τη χώρα καταγωγής των προσώπων της πρώτης στήλης και βάλτε X στο κατάλληλο πλαίσιο.

	Βυζαντινός	Άραβας	Πέρσης	Ρώσος	Βούλγαρος
Νικ. Φωκάς					
Βλαδίμηρος					
Κρούμμος					
Χοσρόης					
Μωάμεθ					

3. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα με τις ενέργειές τους και συζητήστε τα αποτελέσματα που καθεμιά από αυτές είχε για την αυτοκρατορία.

Ηράκλειος •	• Έσωσε το Βυζάντιο από τους Άραβες.
Λέων Γ΄ Ίσαυρος •	• Νίκησε τους Πέρσες στη χώρα τους.
Καλλίνικος •	• Ίδρυσε την ισλαμική θρησκεία.
Μωάμεθ •	• Ανακάλυψε το υγρό πυρ.
Νικ. Φωκάς •	• Απελευθέρωσε την Κρήτη από τους Σαρακηνούς.
Βασίλειος Β΄ •	• Αφιέρωσε στην Παναγιά Αθηνιώτισσα τις νίκες του.

4. Πώς βοηθήθηκε ο Ηράκλειος για να αντιμετωπίσει τις οικονομικές απαιτήσεις της εκστρατείας εναντίον των Περσών; Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και σχολιάστε τις ενέργειες των προσώπων που αναφέρονται σ' αυτό.

«Αυτό το έτος (622), στις 4 Απριλίου, ο **Βασιλιάς Ηράκλειος**, αφού γιόρτασε το Πάσχα στην Κωνσταντινούπολη, ξεκίνησε αμέσως μετά, τη δεύτερη μέρα το απόγευμα, κατά της Περσίας. Επειδή όμως δεν είχε οικονομικούς πόρους πήρε ως δάνειο τα χρήματα των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων. Πήρε και από τη μεγάλη εκκλησία (Αγία Σοφία) τα πολυκάντηλα και άλλα λειτουργικά σκεύη και έκοψε νομίσματα πολλά. Άφησε δε και **το γιο του** μαζί με τον **πατριάρχη Σέργιο** και τον **Πατρίκιο Βόνο**, άνδρα λογικό και συνετό και έμπειρο σε όλα, να διοικούν και να φροντίζουν την Πόλη».

Θεοφάνης, Χρονογραφία (9ος αι.)

Υποδοχή των πρέσβων στο Βυζάντιο

5. Διάβασε το κείμενο που ακολουθεί και φαντάσου ότι είσαι κι εσύ ξένος απεσταλμένος στο Βυζάντιο. Διηγήσου, μετά την επιστροφή, στον αρχηγό του κράτους τις εντυπώσεις από την υποδοχή που σου έγινε στο παλάτι.

«Όταν μπει ο ξένος πρέσβης στο παλάτι, πέφτει στο έδαφος, προσκυνά τον βασιλιά και τότε ηχούν αμέσως τα όργανα. Όταν σταματήσουν αυτά, αρχίζουν τα μηχανικά λιοντάρια να βρυχώνται και τα μηχανικά πουλιά των δέντρων να κελαηδούν μελωδικά. Τα θηρία του θρόνου σηκώνονται όρθια, τα όρνεα κρῶζουν, ενώ ταυτόχρονα ένας αυλικός δίνει στον βασιλιά τα δώρα του επισκέπτη.

Όταν τελειώσει η διαδικασία των δώρων ηρεμούν τα πάντα. Και όταν γίνουν οι συνήθεις ερωτήσεις και ο διάλογος με τον επισκέπτη, ο αυλικός του συνιστά να προσκυνήσει και να αποχωρήσει. Τότε πάλι ηχούν τα όργανα, τα λιοντάρια και τα όρνεα βγάζουν το καθένα τη φωνή του και τα άγρια ζώα σηκώνονται από τα βάρη τους. Όταν ο επισκέπτης βγαίνει έξω, όλα σταματούν».

Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Περί Βασιλείων τάξεως*

6. Ποιους διπλωματικούς τρόπους χρησιμοποιούσε το Βυζάντιο για την επικοινωνία και τη συνεργασία του με τους γείτονες λαούς; Αναφέρετε και σχολιάστε τρεις από αυτούς, τους οποίους θεωρείτε πιο αποτελεσματικούς για την εποχή τους.
7. Βάλτε **Σ** στην αρχή κάθε σωστής πρότασης και **Λ** στην αρχή κάθε λανθασμένης. Αν χρειαστεί σχολιάστε την επιλογή σας.

	Ο Βασίλειος Διγενής ήταν ο πιο ονομαστός από τους ακρίτες.
	Ο Νικηφόρος Φωκάς νίκησε τους Σαρακηνούς κι ελευθέρωσε την Κρήτη.
	Ο Βόγορης βαπτίστηκε Χριστιανός και ονομάστηκε Ραφαήλ.
	Ο Μωάμεθ, πριν γίνει προφήτης του Ισλάμ, ήταν έμπορος.
	Οι Άβαροι δεν ενόχλησαν ποτέ το Βυζάντιο.
	Οι Ρώσοι ήταν λαός ασιατικής καταγωγής.
	Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος κήρυξαν τον χριστιανισμό στους Σλάβους.

8. Βάλτε στα τετραγωνάκια τον αριθμό της εικόνας που αντιστοιχεί σε κάθε κείμενο.

α. Ο βυζαντινός στρατός διέθετε, για την υπεράσπιση της πρωτεύουσας και για την καταδίωξη των εχθρών, καλά εκπαιδευμένες φρουρές των πόλεων, θωρακισμένο ιππικό, λογχοφόρους, τοξότες και ακοντιστές πεζικάριους.

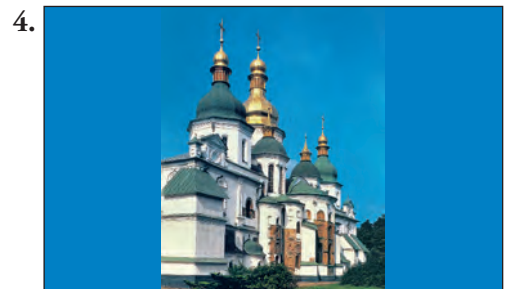
β. Οι Βυζαντινοί προσπαθούσαν να καταστρέψουν τα εχθρικά πλοία, άλλοτε με το υγρό πυρ και άλλοτε με ναυμαχίες. Σ' αυτές ειδικά ασκημένοι στρατιώτες, με βαρύ οπλισμό, πηδούσαν πάνω στο κατάστρωμα των εχθρικών πλοίων και αντιμετώπιζαν τους αντιπάλους τους.

γ. Η εξάπλωση του χριστιανισμού στη Ρωσία επηρέασε σημαντικά και τις τέχνες. Μαρτυρία αυτής της επίδρασης αποτελεί, έως σήμερα, η αρχιτεκτονική πολλών ναών τους.

δ. Η Πόλη υποδεχόταν θριαμβευτικά τον Αυτοκράτορα, κάθε φορά που επέστρεφε από εκστρατεία νικητής. Με τον ίδιο τρόπο υποδέχτηκε και τον Νικηφόρο Φωκά, μετά τους νικηφόρους πολέμους του κατά των Αράβων.

ε. Η διπλωματία ήταν ένα μέσο που χρησιμοποιούσαν οι Βυζαντινοί για να διατηρούν φιλικές σχέσεις και ν' αποφεύγουν συγκρούσεις με τους γείτονές τους. Γι' αυτό, πολύ συχνά Βυζαντινοί πρεσβευτές επισκέπτονταν τις αυλές των ξένων ηγεμόνων, ως απεσταλμένοι του αυτοκράτορα.

στ. Στις περιόδους οικονομικής ανάπτυξης του Βυζαντίου έφταναν στην Πόλη άνθρωποι και εμπορεύματα από όλον τον κόσμο. Οι έμποροι άραζαν τα πλοία τους στο λιμάνι και κατευθύνονταν στις αγορές της Πόλης για τις συναλλαγές τους.

23. Η νομοθεσία και η διοίκηση εκσυγχρονίζονται

1. Με ποιο σημερινό διοικητικό τμήμα της χώρας μας παρομοιάζετε το βυζαντινό Θέμα; Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές έχουν;
2. Παρόμοιες με τον Λέοντα Γ΄ μεταρρυθμιστικές προσπάθειες έκανε, πριν από δύο αιώνες περίπου, και ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός¹. Τι αποτελέσματα είχαν; Κάνετε σύγκριση ανάμεσα στις δυο περιπτώσεις.
3. Διαβάστε τα κείμενα-πηγές 2 και 5. Πώς κρίνετε τις οδηγίες του αυτοκράτορα προς τους δικαστές και πώς την ανάθεση σ' αυτούς της ευθύνης τήρησης των Νόμων; Γίνεται κάτι ανάλογο σήμερα;
4. Διαβάστε τις δυο διατάξεις-πηγές (3.α και β) του «Γεωργικού Νόμου» και παρατηρήστε τις εικόνες-πηγές 1,4, και 6. Σχολιάστε τη σημασία τους και κρίνετε αν οι γεωργοί είχαν λόγους να είναι ευχαριστημένοι από τις μεταρρυθμίσεις του Λέοντα Γ΄ Ίσαυρου.
5. Συμπληρώστε τα κενά της παραγράφου με τις λέξεις που λείπουν:

Ο αυτοκράτορας ..... Γ΄ αντιμετώπισε με ..... και ..... μέτρα τα ..... προβλήματα του κράτους. Χώρισε την αυτοκρατορία σε ..... και με τα νομοθετικά κείμενα της «.....» και του «.....» προσπάθησε να επιβάλει ..... . Τα μέτρα αυτά βελτίωσαν ιδιαίτερα τη ζωή των ..... της υπαίθρου.

¹ Δες το 13^ο κεφάλαιο του βιβλίου.

24. Η κρίση της Εικονομαχίας διχάζει τους Βυζαντινούς

1. Διαβάστε τα κείμενα-πηγές 3 και 4. Κρίνετε τη συμπεριφορά των δύο ιεραρχών προς τον αυτοκράτορα και εκτιμήστε τις επιπτώσεις που είχε αυτή η διαφωνία στην εκκλησία και την αυτοκρατορία. Θυμάστε τον Ηράκλειο και τον Πατριάρχη Σέργιο; Κάνετε μια σύγκριση του τρόπου συνεργασίας αυτών των ηγετών και εκείνων.
2. Διαβάστε ξανά τις αποφάσεις των Ισαύρων αυτοκρατόρων για τα εκκλησιαστικά θέματα. Συζητήστε μεταξύ σας ποιες απ' αυτές νομίζετε ότι ήταν σωστές και ποιες λαθεμένες. Δικαιολογείται τόση αναταραχή και για τόσο πολύ χρόνο στο κράτος;
3. Η παρακάτω επιστολή του Πάπα στάλθηκε από τη Ρώμη στον επίσκοπο Μασσαλίας, στα πρώτα χρόνια της εικονομαχίας. Η απόφαση της «αναστήλωσης των εικόνων» πάρθηκε έναν αιώνα αργότερα! Έπρεπε να χαθεί τόσος χρόνος;

Επιστολή του Πάπα Γρηγορίου Α' προς τον επίσκοπο Μασσαλίας

«Για το ότι απαγόρευσες τη λατρεία των εικόνων σε επαινούμε όλοι μας. Κανένα ανθρώπινο δημιούργημα δεν πρέπει να γίνεται αντικείμενο λατρείας. Σε κατηγορούμε όμως γιατί τις έσπασες. Να λατρεύει κανείς μια εικόνα είναι άλλο πράγμα και να διδάσκεται κανείς, μέσω της ιστορίας της εικόνας, τι πρέπει να λατρεύει, είναι άλλο. Ο πιστός που δε γνωρίζει γράμματα, κοιτάζοντας τις εικόνες στους τοίχους, μπορεί να διαβάσει εκείνο που δεν μπορεί να διαβάσει στα βιβλία».

Migne, Λατινική Πατρολογία, Πάπα Γρηγορίου Α' επιστολές.

4. Στο κείμενο 6 η σύγχρονη ιστορικός Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ αμφισβητεί την αντικειμενικότητα των εικονολατρικών μαρτυριών. Διαβάστε τα κείμενα 3, 4 και 5 του Θεοφάνη, παρατηρήστε και την εικόνα 1, και εντοπίστε στοιχεία φανατισμού που στηρίζουν την άποψή της.

25. Το Βυζάντιο φτάνει στο απόγειο της ακμής του

1. Ποιοι εμπόδιζαν τα βυζαντινά εμπορικά καράβια να ταξιδεύουν στο Αιγαίο και τη δυτική Μεσόγειο; Τι σήμαινε για το Βυζάντιο και την οικονομία του η επανάκτηση αυτής της ευκαιρίας;
2. Διαβάστε τα κείμενα-πηγές 2 και 4. Συζητήστε μεταξύ σας και αναζητήστε τους λόγους για τους οποίους νομίζετε ότι η βυζαντινή πολιτεία αντέδρασε με τόση αυστηρότητα στην παράνομη συμπεριφορά των δυνατών.
3. Παρόμοια με τους Μακεδόνες αυτοκράτορες μέτρα, για την προστασία των πενήτων γεωργών από τους δυνατούς, είχαν πάρει και οι Ίσαυροι. Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι αυτό επαναλαμβάνεται μετά από κάποιες δεκαετίες;
4. Το «Επαρχιακό Βιβλίο» και οι «Νεαρές» διατάξεις ρύθμιζαν τις συναλλαγές και το επιτρεπόμενο κέρδος των βυζαντινών εμπόρων. Γίνεται κάτι ανάλογο σήμερα από την πολιτεία; Ποιοι έχουν αυτή την ευθύνη;
5. Διαβάστε το κείμενο για τις βυζαντινές **συντεχνίες** και σχολιάστε όσα αναφέρονται σ' αυτό. Παραλληλίστε τες με τα σημερινά επαγγελματικά σωματεία και εκτιμήστε τον κοινωνικό τους ρόλο.

Οι συντεχνίες των επαγγελματιών

«Στο Βυζάντιο, από τα χρόνια του Μ. Κωνσταντίνου, όλοι οι επαγγελματίες ήταν οργανωμένοι σε σωματεία, τις **συντεχνίες**. Κάθε συντεχνία αγόραζε συλλογικά τις πρώτες ύλες και τις έδινε στα μέλη της. Υπήρχαν συντεχνίες κρεοπωλών, οικοδόμων, αρτοποιών, βιοτεχνών, υφαντουργών, εμπόρων μεταξιού κ.ά.

Οι συντεχνίες και ο **Έπαρχος της Πόλης** καθόριζαν από πριν το ωράριο εργασίας των εργαζομένων, τους μισθούς τους, τις τιμές και τους τρόπους πώλησης των προϊόντων. Απαγορευόταν η αποθήκευση των αγαθών, όταν υπήρχε έλλειψη στην αγορά, καθώς και η αύξηση των τιμών τους. Οι παραβάτες τιμωρούνταν, διαγράφονταν από τη συντεχνία και δεν μπορούσαν πια ν' ασκήσουν επάγγελμα».

Will Durant, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*

26. Η ανάπτυξη των γραμμάτων και η μελέτη των αρχαίων Ελλήνων κλασικών

1. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 3 για τον Λέοντα τον μαθηματικό και παρατηρήστε την εικόνα 3.a. Συζητήστε στην τάξη και σχολιάστε την αξία του επιστήμονα, την πρόταση του χαλίφη και την απάντηση του Θεόφιλου. Υπάρχουν σήμερα Έλληνες επιστήμονες που διακρίνονται στο εξωτερικό;
2. Στα χρόνια των ..... αυτοκρατόρων αναπτύχθηκαν πολύ τα ..... και οι ..... Μελετήθηκαν οι αρχαίοι ..... συγγραφείς. Ασκημένοι γραφείς ..... τα βιβλία τους και τα διακόσμησαν με ωραίες ..... Η περίοδος αυτή ονομάστηκε- «.....» για το Βυζάντιο.
3. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο για τον βυζαντινό ρυθμό και παρατηρήστε τις εικόνες. Συζητήστε στην τάξη για τις εκκλησίες της περιοχής σας και οργανώστε κάποιες επισκέψεις σ' αυτές, προσέχοντας και τον ρυθμό που καθεμιά είναι χτισμένη.

Στα χρόνια των Μακεδόνων χτίστηκαν σε όλη την αυτοκρατορία πολλές και ωραίες εκκλησίες με έναν **νέο ρυθμό**, που τον ονόμασαν **Βυζαντινό**. Το κτίσμα τους έχει σχήμα σταυρού και στο μέσον του στηρίζεται ο τρούλος. Οι αγιογραφίες και τα ψηφιδωτά τους έχουν τη φυσικότητα, τη χάρη και την αισιοδοξία της αρχαίας ελληνικής τέχνης.

Η εικόνα της Γέννησης, ψηφιδωτό από τη Μονή Δαφνίου.

Η Μονή της Παναγίας της Σκριπούς στη Βοιωτία.

27. Η καθημερινή ζωή στην ύπαιθρο στα χρόνια των Ισαύρων και των Μακεδόνων

1. Μοιάζει η καθημερινή ζωή στη βυζαντινή ύπαιθρο με τη σημερινή; Επισημάνετε τις ομοιότητες και τις διαφορές που υπάρχουν στους τόπους διαμονής, στις ασχολίες των κατοίκων, στους τρόπους και στα μέσα εργασίας και σε άλλα θέματα που αναφέρονται στο μάθημα (τότε και τώρα).
2. Πώς κρίνετε τη φροντίδα των βυζαντινών να έχουν εξασφαλισμένα στο σπίτι «σίτον, οίνον και έλαιον», όπως έλεγαν; Συμβαίνει κάτι παρόμοιο σήμερα στα χωριά μας; Κάνετε μια μικρή έρευνα με τους παππούδες και τις γιαγιάδες σας και με γνωστούς σας χωρικούς.
3. Διαβάστε το κείμενο «Αυτό μοσχοβολάει» από την πηγή 3 και το παλαιό Δημοτικό μας τραγούδι που ακολουθεί και συζητήστε εάν τα άνθη και τα βότανα που αναφέρονται εκεί υπάρχουν στην εποχή μας και στον τόπο σας και εάν έχουν παρόμοια χρήση. Κάνετε μια «μικρή συλλογή» αρωματικών φυτών της πατρίδας μας για την τάξη σας.

«Ο μόσχος κι ο βασιλικός, δύσμος και καρνοφύλλι,
τα τέσσερα μαλώνανε το πιο κάλλιο μυρίζει.

Και λέει το τριαντάφυλλο το μοσχομυρωδάτο:

-Σωπάστε παλιολούλουδα και σεις βρωμοβοτάνια,
εγώ είμαι το τριαντάφυλλο το μοσχομυρωδάτο.

Το Μάη το μήνα βρίσκομαι στου βασιλιά την τάβλα¹,
με παίρνει η βασίλισσα στον κόρφο της με βάνει,
με κάνει και ροδόσταμο και βάζει στα μαλλιά της.

Εγώ φουμίζω² μορφονιές, στολίζω παλικάρια,
της παντρεμένης τα μαλλιά, της κοπελιάς τον κόρφο,
της χήρας το προσκέφαλο, της καλογριάς το ράσο».

Arnold Passow, *Ρωμαίικα τραγούδια*

4. Ποιος είναι ο προστάτης-πολιούχος Άγιος της πόλης ή του χωριού που κατοικείτε; Γίνεται πανηγύρι τη μέρα της γιορτής του; Αργούν τα σχολεία και οι υπηρεσίες αυτή τη μέρα; Γιατί;
Υπάρχουν ξωκλήσια στην ύπαιθρο της περιοχής σας ή του τόπου καταγωγής σας; Ποια και πότε γιορτάζουν; Συζητήστε γι' αυτά, συλλέξτε πληροφορίες και πλουτίστε μ' αυτές και με τις φωτογραφίες τους τη γωνιά της «τοπικής σας ιστορίας».

¹ τάβλα: τραπέζι.

² Φουμίζω: ομορφαίνω.

28. Το κράτος αντιμετωπίζει μεγάλα εσωτερικά προβλήματα

1. Αντιστοιχίστε τις ιστορικές έννοιες **ακμή** και **παρακμή** με τις φράσεις που ταιριάζουν στην καθεμιά από αυτές και αιτιολογήστε την επιλογή σας.

Ακμή •	<ul style="list-style-type: none"> • Εχθρικές απειλές και λεηλασίες • Επάρκεια αγαθών στην αγορά • Δυσaréσκεια των πολιτών προς το κράτος • Στάση του εμπορίου και της ναυτιλίας • Οικονομική άνθηση και ευημερία
Παρακμή •	<ul style="list-style-type: none"> • Παραχώρηση προνομίων σε ξένα κράτη • Ειρήνη στη χώρα και ασφάλεια στους πολίτες • Άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών • Απουσία ικανών αυτοκρατόρων • Ύπαρξη ξένων μισθοφόρων στον στρατό

2. Παρατηρήστε την εικόνα **4.α** διαβάστε και το κείμενο-πηγή **4** και σχολιάστε όσα λέει ο μητροπολίτης της Αθήνας, για τους κατοίκους και τους άρχοντες της πρωτεύουσας. Τα πρόσωπα της εικόνας επιβεβαιώνουν τις απόψεις του;

3. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο-πηγή και παρατηρήστε την εικόνα **4.α** του μαθήματος. Συζητήστε όσα περιγράφει και σχολιάστε εάν, κάτω από τέτοιες συνθήκες, είναι δικαιολογημένη η απελπισία των γεωργών.

Ο καημός του φτωχού γεωργού

Κάποιου φτωχού γεωργού ψόφησε το βόδι του την ώρα που όργωνε. Επειδή δεν μπορούσε να αντέξει άλλο τις συμφορές του, άρχισε να κλαίει λέγοντας:

«Ωιμέ, συμφορά μου! Από πού θα θρέψω τώρα τη γυναίκα μου και τα εννέα μικρά παιδιά μου; Πώς θα ξεπληρώσω τους φόρους; Πώς θα ξεπληρώσω τα δάνεια; Δεν έχω άλλη ελπίδα... Θα εγκαταλείψω το σπίτι μου και την πατρίδα μου και θα φύγω γι' αλλού, πριν το μάθουν οι δανειστές μου και πέσουν πάνω μου σαν άγρια θηρία».

Φιλαρέτου του Ελεήμονος, *Βίος*

4. Διαγράψτε, στον παρακάτω πίνακα, τη λέξη ή τη φράση που κάνει λανθασμένο το νόημα καθεμιάς από τις προτάσεις. Σχολιάστε τρεις από τις ενέργειες με τις οποίες διαφωνείτε.

Οι τελευταίοι Μακεδόνες αυτοκράτορες:

1. Με τις ενέργειές τους ωφέλησαν ή έβλαψαν το κράτος και την αυτοκρατορία;
2. Πήραν το μέρος των μικροκαλλιεργητών ή των Δυνατών;
3. Αύξησαν ή σταμάτησαν να δίνουν κλήρο γης στους φρουρούς των συνόρων;
4. Ενίσχυσαν ή κατάργησαν τους νόμους που προστάτευαν πένητες γεωργούς;
5. Πήραν ή έδωξαν τους ξένους μισθοφόρους από ή στον βυζαντινό στρατό;
6. Επέβαλαν ή κατάργησαν φόρους για τα κτήματα των Ακριτών;
7. Παραχώρησαν και νέα ή κατάργησαν τα παλαιά προνόμια για τους Βενετούς;
8. Με τα μέτρα που πήραν βελτίωσαν ή επιδείνωσαν τα οικονομικά του κράτους;
9. Οι κάτοικοι της Πόλης νοιάζονταν ή αδιαφορούσαν για τους κατοίκους της υπαίθρου;

29. Νέοι εχθροί εμφανίζονται και αποσπούν εδάφη από την αυτοκρατορία

1. Παρατηρήστε τον χάρτη 2, εντοπίστε εκεί τις κινήσεις των **Νορμανδών** και των **Σελτζούκων Τούρκων** και αντιστοιχίστε στον παρακάτω πίνακα αυτά που ταιριάζουν:

Σελτζούκοι •

Νορμανδοί •

- Ήρθαν από την Ανατολή.
- Τους αντιμετώπισε ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός.
- Κατέλαβαν βυζαντινά εδάφη στη Ν. Ιταλία.
- Τους αντιμετώπισε ο Ρωμανός Δ΄ Διογένης.
- Κατέλαβαν την Αρμενία και τη Μ. Ασία.
- Ακολούθησαν την Εγνατία Οδό.
- Έκλεισαν τους δρόμους προς την Ανατολή.
- Ήρθαν από τον Βορρά και τη Δύση.

2. Παρατηρήστε την εικόνα 1 και διαβάστε το κείμενο-πηγή 5. Συζητήστε στην τάξη τη συμπεριφορά του νικητή **Αλπ Αρσλάν** προς τον αιχμάλωτο **Ρωμανό Δ΄ Διογένη**. Σχολιάστε το νόημα των λόγων που του είπε. Θυμάστε κάτι ανάλογο από την περυσινή σας ιστορία;

3. Προσπαθήστε να βρείτε και να ακούσετε στην τάξη το «*Τσάμικο*» τραγούδι-πηγή 4. Σχετίζεται το τραγούδι με το σημερινό μάθημα; Σε ποιες άλλες στιγμές της ιστορίας της πατρίδας μας νομίζετε ότι αναφέρεται;

4. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 6 για την **Άννα Κομνηνή**, και συζητήστε στην τάξη τις αντιλήψεις που είχαν οι Βυζαντινοί για τις γυναίκες και για τις ικανότητές τους να αναλάβουν την εξουσία ενός κράτους. Συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα; Αναφέρετε συγκεκριμένα παραδείγματα ομοιότητας ή διαφοράς.

5. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο-πηγή του Ρώσου ιστορικού Α. Α. Βασίλιεφ, και το κείμενο-πηγή 24.4. Ύστερα συζητήστε τη σημασία που είχε για το Βυζάντιο και τον χριστιανικό κόσμο το σχίσμα των εκκλησιών.

Το οριστικό σχίσμα του 1054

«Μετά την εικονομαχία, οι σχέσεις ανατολικής και δυτικής εκκλησίας ψυχράθηκαν και σιγά-σιγά η μία απομακρυνόταν από την άλλη. Η σημαντικότερη διαφορά ανάμεσά τους ήταν το ζήτημα των Πρωτείων του Πάπα, ο οποίος ήθελε να εξουσιάζει όλους τους άλλους Πατριάρχες. Το **1054** λοιπόν οι σχέσεις των δύο εκκλησιών διακόπηκαν οριστικά. Οι συνέπειες ήταν οδυνηρές και για τις δύο πλευρές. Δυο χριστιανικοί κόσμοι χωρίστηκαν **και το σχίσμα αυτό παραμένει αγεφύρωτο έως σήμερα**. Το μίσος που κυριάρχησε ανάμεσά τους θα εκδηλωθεί εκ μέρους της Δύσης, λίγο αργότερα, με τις σταυροφορίες και την άλωση της Πόλης το 1204».

Α.Α. Βασίλιεφ, *Ιστορία της βυζαντινής αυτοκρατορίας*

30. Η τέταρτη Σταυροφορία και η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

1. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της πολιορκίας και της άλωσης με τα γεγονότα που σχετίζεται καθεμιά από αυτές:

Πολιορκία •	<ul style="list-style-type: none"> • Περικύκλωσαν την πόλη με στρατό και στόλο. • Κατέστρεψαν και έκαψαν μέρος της πόλης. • Ληλάτησαν ναούς της πόλης και περιουσίες των κατοίκων. • Έκλεισαν τις εξόδους προς τη στεριά και τη θάλασσα. • Σκαρφάλωσαν στα τείχη και άνοιξαν τις πύλες. • Διέκοψαν τον εξωτερικό ανεφοδιασμό.
Άλωση •	<ul style="list-style-type: none"> • Αιχμαλώτισαν πολλούς από τους κατοίκους της. • Δημιούργησαν κλοιά και απαγόρεψαν την επικοινωνία. • Κατάργησαν τους άρχοντες που κυβερνούσαν την Πόλη.

2. Διαβάστε τα κείμενα πηγές **3**, **4** και **5**. Προσέξτε τον συγγραφέα καθεμιάς και συζητήστε τα κοινά στοιχεία, που και οι τρεις αναφέρουν. Αναζητήστε τα «Λόγια της πλώρης» του Ανδρέα Καρκαβίτσα και διαβάστε από εκεί το διήγημά του «Εκδικητής».

3. Βάλτε **Σ** πριν από τις σωστές και **Λ** πριν από τις λανθασμένες προτάσεις του παρακάτω πίνακα, που αναφέρονται στην άλωση της Πόλης:

	Οι Φράγκοι λεηλάτησαν ιερά μνημεία και αφάνισαν πολλά έργα τέχνης.
	Οι σταυροφόροι «έχασαν» τον δρόμο για την Αίγυπτο και πήγαν στην Πόλη.
	Πολλοί από τους κατοίκους σφάχτηκαν και αιχμαλωτίστηκαν.
	Οι κατακτητές σεβάστηκαν τους ναούς και τα άλλα μνημεία της Πόλης.
	Οι άρχοντες των νέων κρατών δεν ήθελαν να ξαναπάρουν την Πόλη.
	Οι Βενετοί μετέφεραν και τα άλογα του Λυσίππου στη Βενετία. ¹
	Οι σταυροφόροι πήραν ακόμη και τα ιερά σκεύη από την Αγία Σοφία.
	Οι Βενετοί εμπόδισαν τους σταυροφόρους να πάνε στην Πόλη.

4. Διαβάστε το κείμενο **30β.1** για την αυτοκρατορία της Νίκαιας, παρατηρήστε τον δικέφαλο αετό και συζητήστε τον συμβολισμό του. Ποιοι έχουν και σήμερα τον «δικέφαλο αετό» ως σύμβολο και γιατί; Πώς κρίνετε αυτή την επιλογή τους;

5. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο-πηγή και βρείτε στον χάρτη την πόλη της Τραπεζούντας. Συζητήστε στην τάξη για τον ελληνισμό του Πόντου² και σχολιάστε την άνθηση των γραμμάτων σ' αυτό το «μακρινό ελληνικό κρατίδιο».

Τα σχολεία της Τραπεζούντας

«Στην Τραπεζούντα είχε εγκατασταθεί και δίδασκε ο φιλόσοφος καθηγητής Τυχικός Βυζάντιος. Η μεγάλη βιβλιοθήκη του ήταν ονομαστή και σ' αυτή κατέφευγαν συχνά για μελέτη και νέοι σπουδαστές του Πανεπιστημίου και των σχολών της Πόλης, συνοδευόμενοι από έναν διάκονο του Πατριάρχη. Η Τραπεζούντα ακόμη ήταν γνωστή για τα αστρονομικά και ιατρικά της ιδρύματα. Οι μορφωμένοι γιατροί της, όπως ο Γεώργιος Χωνιάδης και ο Γεώργιος Χρυσοκόκης, είχαν σπουδάσει στην Περσία και είχαν φέρει στην πατρίδα τους τα μυστικά της σοφίας της Ανατολής».

Οι σχολές της Τραπεζούντας, περ. Νέος Ποιμένας, 1922

¹ Διάβασε το κείμενο-πηγή 10.4 και δεξ την εικόνα 10.4.α. του βιβλίου.

² Τον αρχαίο, τον βυζαντινό και τον σημερινό.

31. Η ανάκτηση της Πόλης από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο

1. Παρατηρήστε τον χάρτη 6 και εντοπίστε τα εδάφη του βυζαντινού κράτους μετά την ανάκτηση της Πόλης. Έφτασε τα παλιά σύνορά του; Ποια λατινικά και άλλα κράτη εξακολουθούν να το περιζώνουν τώρα;
2. Να γράψεις στον παρακάτω πίνακα μια σύντομη φράση για τον ρόλο κάθε προσώπου ή λαού για την άλωση ή την ανάκτηση της Πόλης.

Πάπας	
Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος	
Φράγκοι	
Γενουάτες	
Αλέξιος Στρατηγόπουλος	
Βυζαντινός γέροντας	

3. Βάλτε σε αριθμητική σειρά (από 1 έως 10) τα γεγονότα της **άλωσης** και της **ανάκτησης** της Πόλης, ανάλογα με τον χρόνο που καθένα συνέβη:

	Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός ζήτησε βοήθεια από τον Πάπα της Ρώμης.
	Ένας γέροντας γεωργός φανέρωσε το μυστικό πέρασμα κάτω απ' τα τείχη.
	Οι Βενετοί διέθεσαν τα πλοία τους για τη μεταφορά των σταυροφόρων.
	Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος στέφτηκε αυτοκράτορας και στην Αγία Σοφία.
1.	Οι Σελτζούκοι Τούρκοι κατέλαβαν τους Αγίους τόπους.
	Οι Βυζαντινοί πρόσφυγες - άρχοντες της Πόλης ίδρυσαν 4 νέα κρατίδια.
	Ο στόλος άλλαξε πορεία στη διαδρομή και πολιόρκησε την Πόλη.
	Ο Πάπας ζήτησε από τους χριστιανούς ηγεμόνες της Δύσης να βοηθήσουν.
	Η Κωνσταντινούπολη έπεσε στα χέρια των σταυροφόρων.
	Ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος ελευθέρωσε την Πόλη από τους Φράγκους.

4. Στο κείμενο-πηγή 4 ο ελευθερωτής της Πόλης Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος ονομάζει την Κωνσταντινούπολη «**Ακρόπολη του κόσμου**». Γιατί την αποκαλεί έτσι; Να γράψετε στον παρακάτω πίνακα και άλλες ονομασίες που έχετε ακούσει να της αποδίδονται:

1.	
2.	
3.	
4.	

5. Παρατηρήστε την εικόνα 2 της Πόλης και διαβάστε τα κείμενα-πηγές 3 και 4. Πώς εξηγείτε το μυστήριο του κρυφού περάσματος; Ήταν άραγε τυχαίο; Έχετε ακούσει παρόμοιες παραδόσεις για «κρυμμένα μυστικά» στον τόπο σας;

32. Η Θεσσαλονίκη γνωρίζει μεγάλη ακμή

1. **Διαβάστε** την πηγή **3** και εντοπίστε στον χάρτη **1** τις πόλεις που αναφέρονται σ' αυτόν (*Νίσσα της Σερβίας, Σόφια (Σαρδική) της Βουλγαρίας, Τροία της Μ. Ασίας και Θεσσαλονίκη*).
Μεταφερθείτε στη θέση του Κωνσταντίνου, **συγκρίνετε** τις τέσσερις πόλεις με την Κωνσταντινούπολη και **σχολιάστε** την τελική απόφασή του.
2. Το Φθινόπωρο κάθε χρονιάς γίνεται στη Θεσσαλονίκη «**Διεθνής Έκθεση**». Σ' αυτή μέτχουν έμποροι με προϊόντα από όλες τις περιοχές της Ελλάδας και από όλο τον κόσμο. Διαβάστε την πηγή **5**, συζητήστε και σχολιάστε αν:
  - Μπορεί αυτό το σημαντικό για τη χώρα μας γεγονός να έχει τις ρίζες του στα βυζαντινά «Δημήτρια»;
  - Γίνονται παρόμοιες εκθέσεις ή εμπορικά πανηγύρια στη δική σας περιοχή;
3. Πώς κρίνετε τις ιδέες και το «κίνημα των Ζηλωτών» για την εποχή τους; Ταιριάζουν οι φιλελεύθερες αυτές ιδέες με τη συμπεριφορά προς τους αντιπάλους τους; Πού αποδίδετε τους λόγους της επικράτησης του κινήματος, αλλά και της γρήγορης αποτυχίας του;
4. Διαβάστε το κείμενο **6**, παρατηρήστε την εικόνα του μοναστηριού και δείξτε στον χάρτη τη χερσόνησο του Άθω της Χαλκιδικής. Κάποιοι αποκαλούν το Άγιο Όρος «κιβωτό της ορθοδοξίας και του ελληνισμού». Βρίσκετε εύστοχη αυτή την παρομοίωση; Τι ακόμη γνωρίζετε εσείς γι' αυτό;

Μονή Εσφιγμένου, Άγιον Όρος

Επαναληπτικό Μαθημάτων 23 έως 32

1. Από τις παρακάτω ενέργειες του Λέοντα Γ΄ Ίσαυρου άλλες αναφέρονται στη **νομοθεσία** και άλλες στη **διοίκηση**. Αντιστοιχίστε καθεμιά από αυτές με ό,τι από τα δυο ταιριάζει και σχολιάστε τη σημασία που αυτές είχαν για την καλύτερη οργάνωση του κράτους.

Νομοθεσία •

- Χώρισε την αυτοκρατορία σε Θέματα.
- Εξέδωσε την «Εκλογή» των νόμων.
- Ανέθεσε τη φύλαξη των συνόρων στους Ακρίτες.
- Εξέδωσε τον «Γεωργικό Νόμο».
- Επέβαλε τον **κοινό φόρο** σε όλους.

Διοίκηση •

- Ανέθεσε σε στρατηγούς τη διοίκηση των Θεμάτων.
- Όρισε τους δικαστές ως «φύλακες» των νόμων.

2. Τι σημαίνουν οι παρακάτω ιστορικοί όροι; Γράψτε για τον καθέναν μία πρόταση, στον πίνακα που ακολουθεί, και σχολιάστε τη σημασία που αυτοί είχαν στην εποχή τους.

Εικονομαχία	
Εικονολατρία	
Αναστήλωση των εικόνων	

3. Στην Κωνσταντινούπολη στα χρόνια των Μακεδόνων λειτούργησαν το πανεπιστήμιο της **Μαγναύρας** και η **Πατριαρχική Σχολή**. Σήμερα τα πανεπιστήμια που υπάρχουν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας έχουν διακριτικές ονομασίες. Αναφέρετε τουλάχιστον δύο. Γιατί ονομάστηκαν έτσι;

Πανεπιστήμιο με έδρα	Ονομασία
Θράκη	Δημοκρίτειο
Αθήνα	
Θεσσαλονίκη	
Βόλος	
Τρίπολη	

4. Πότε λέμε ότι μια χώρα διανύει «**χρυσή εποχή**», όπως ονομάστηκε αυτή των Μακεδόνων; Συζητήστε στην τάξη για ανάλογες περιόδους που συναντήσατε στα προηγούμενα βυζαντινά χρόνια ή και στην περυσινή σας ιστορία.

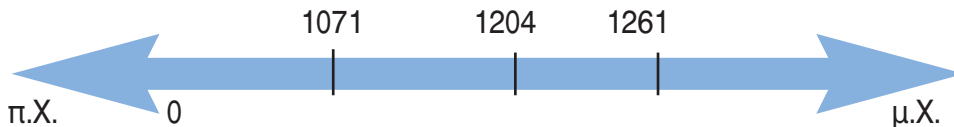
5. Τα χρόνια διακυβέρνησης της Μακεδονικής Δυναστείας ήταν **περίοδος ακμής** για το Βυζάντιο. Τότε αντιμετωπίστηκαν με επιτυχία τόσο τα εσωτερικά προβλήματα (*εσωτερική πολιτική*), όσο και τα εξωτερικά (*εξωτερική πολιτική*). Βάζω ένα **X** στη στήλη που ανήκει καθεμιά από τις παρακάτω φράσεις:

Ενέργειες των αυτοκρατόρων της Μακεδονικής Δυναστείας	Εσωτερική πολιτική	Εξωτερική πολιτική
Εκχριστιάνισαν τους γειτονικούς λαούς.		
Οργάνωσαν καλύτερα τα Θέματα.		
Έκλεισαν συνθήκες ειρήνης με τους γείτονες.		
Επανάφεραν τη θρησκευτική ηρεμία στο κράτος.		
Ανέπτυξαν το εμπόριο και την οικονομία.		
Προστάτεψαν με νόμους τους αδύνατους.		
Φρόντισαν ιδιαίτερα τους κατοίκους της υπαίθρου.		

6. Συμπληρώστε το κείμενο που ακολουθεί και συζητήστε τους λόγους της παρακμής του Βυζαντίου που αναφέρονται.

Η παρακμή της βυζαντινής αυτοκρατορίας άρχισε στα τελευταία χρόνια της ..... δυναστείας. Οι λόγοι που οδήγησαν σ' αυτή ήταν η κακή ..... του κράτους, η κατάργηση των ..... που προστάτευαν τους ..... από τους «Δυνατούς», η χρησιμοποίηση ..... στον στρατό και η παραχώρηση ..... στις ιταλικές πόλεις.

7. Συνδέστε τα παρακάτω ιστορικά γεγονότα-σταθμούς με την αντίστοιχη χρονολογία που υπάρχει στην ιστορική γραμμή. Συζητήστε στην τάξη τη σημασία που είχε καθένα από αυτά για τη βυζαντινή αυτοκρατορία.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

Η μάχη του Ματζικέρτ

Η ανάκτηση της Πόλης

8. Αντιστοιχίστε καθένα από τα παρακάτω πρόσωπα με τις ενέργειές του. Σχολιάστε τις επιπτώσεις που είχε καθεμιά από αυτές για το Βυζάντιο.

Αλέξιος Α΄ Κομνηνός •	• Ξαναπήρε την Κωνσταντινούπολη.
Μιχαήλ Γ΄ •	• Έδωσε προνόμια στους Βενετούς.
Λέων Γ΄ Ίσαυρος •	• Πιάστηκε αιχμάλωτος.
Ρωμανός Διογένης •	• Έσωσε την Πόλη από τους Άραβες.
Αλέξιος Στρατηγόπουλος •	• Ίδρυσε πανεπιστήμιο στην Πόλη.

9. Στο μικρό πλαίσιο υπάρχουν λέξεις από τη βυζαντινή ύπαιθρο, που έμοιαζε πολύ με τη σημερινή. Δανειστείτε όσες σας χρειάζονται και γράψτε στο μεγάλο μια δική σας παράγραφο ή ζωγραφίστε μια εικόνα, που να μιλά για τη ζωή των ανθρώπων σ' αυτή.

Χωριά, πλαγιές, πηγές, κτήματα, περιβόλια, δέντρα, καρποί, βοσκοί, κυνηγοί, τεχνίτες, σπίτια, βότανα, αρώματα, μεταξωτά, γιορτές, ξωκλήσια, πανηγύρια.

33. Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατακτούν βυζαντινά εδάφη

1. Παρατηρήστε στον χάρτη του βιβλίου σας τις σημειωμένες με βέλη πορείες των Τούρκων και των Μογγόλων. **Αναζητήστε**, σ' αυτόν και στους χάρτες της τάξης, τις πόλεις που αναφέρονται στα κείμενα (Προύσα, Άγκυρα, Αδριανούπολη, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Κοσσυφοπέδιο, Βάρνα). **Σχολιάστε** τη φράση του κειμένου: «*Μόνη ελεύθερη νησίδα ανάμεσά τους έμενε η Κωνσταντινούπολη*».
2. Διαβάστε το κείμενο 2 και το Δημοτικό τραγούδι για το παιδομάζωμα που ακολουθεί. Παρατηρήστε και τη σχετική με το θέμα αυτό εικόνα 2.α και συζητήστε στην τάξη τις επιπτώσεις που είχε το σκληρό αυτό μέτρο στα ίδια τα **παιδιά**, στις **οικογένειές** τους και στους **κατακτημένους** λαούς:

Ανάθεμά σε, βασιλιά, και τρις ανάθεμά σε,
με το κακό σπόκαμες και το κακό που κάνεις.
Στέλνεις δένεις τους γέροντες, τους πρώτους, τους παπάδες
να μάσεις παιδομάζωμα, να κάμεις γενιτσάρους.
Κλαίν' οι γονέοι τα παιδιά κι οι αδελφές τ' αδέλφια,
κλαίγω κι εγώ και καίγομαι και όσο ζω θα κλαίγω.
Πέρσι πήραν το γιόκα μου, φέτος τον αδελφό μου!

3. Διαβάστε τα κείμενα-πηγές 3 και 4 και σχολιάστε τις προτάσεις-συμβουλές του σουλτάνου Μουράτ Β? προς τους αμυνόμενους. **Μεταφερθείτε** στη θέση των απειλούμενων κατοίκων, **συζητήστε** τη δύσκολη θέση τους και **κρίνετε**, με τις συνθήκες της εποχής, τις τελικές αποφάσεις ή ενέργειές τους.
4. Διαβάστε τη «μυστική» αναφορά του Βενετού πρεσβευτή της Πόλης, προς τους άρχοντες της χώρας του (κείμενο-πηγή 5). Ποια, από όσα αναφέρει σ' αυτή, νομίζετε ότι ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και ποια μπορεί να ήταν και διαφορετικά; Δικαιολογήστε την άποψή σας.
5. Βάλτε σε αριθμητική σειρά τα γεγονότα που αναφέρονται στον πίνακα, ανάλογα με τον χρόνο που αυτά συνέβησαν:

	Οι Μογγόλοι και ο Ταμερλάνος κατακτούν τη Μικρά Ασία.
	Ο Βαγιαζήτ πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη.
	Οι Οθωμανοί κάνουν πρωτεύουσά τους την Προύσα.
	Ο Μουράτ Β? πολιορκεί, κι αυτός, την Κωνσταντινούπολη.
1	Οι Οθωμανοί Τούρκοι εμφανίστηκαν στα ανατολικά σύνορα.
	Ο Βαγιαζήτ πιάνεται αιχμάλωτος από τους Μογγόλους στην Άγκυρα.
	Ο σουλτάνος Μουράτ Α? δολοφονείται στο Κοσσυφοπέδιο.
	Ο στρατός των βαλκανικών λαών νικήθηκε στη Βάρνα της Βουλγαρίας.

(Εργασία για το σπίτι)

34. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος προσπαθεί να σώσει την πρωτεύουσα

1. Διαβάστε το «μικρό βιογραφικό» του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (κείμενο 6 Τ/Ε) και το ποίημα της πηγής 1. Ποιες **μεγάλες προσδοκίες** εναπόθεσαν οι Βυζαντινοί στο πρόσωπό του; Ήταν δικαιολογημένες; Πώς διατυπώνονται αυτές στο ποίημα;
2. Διαβάστε τις ενέργειες του αυτοκράτορα, μόλις ανέλαβε τα καθήκοντά του. Ποιο πρόβλημα προσπάθησε να αντιμετωπίσει **καθεμιά** από αυτές; Ανταποκρίνονταν στις προσδοκίες των κατοίκων της Πόλης; Πώς τις αξιολογείτε στο σύνολό τους;
3. Πώς κρίνετε την πρωτοβουλία του αυτοκράτορα να πάρει κοντά του, ως συμβούλους και συνεργάτες, **ενωτικούς** και **ανθενωτικούς**; Τι μήνυμα έδινε στον λαό αυτή η ενέργειά του; Είναι αυτή μια καλή πρόταση και για σημερινούς κυβερνήτες;
4. Βάλτε **Σ** ή **Λ** στο πλαίσιο πριν από τις προτάσεις που αποδίδουν **σωστά** ή **λάθος** τις ενέργειες του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Δικαιολογήστε την επιλογή σας:

	Έστειλε πρεσβευτές με προτάσεις ειρήνης στον σουλτάνο Μουράτ Β?.
	Δε δέχτηκε να αναλάβει αυτοκράτορας, σ' αυτές τις δύσκολες ώρες.
	Έφραξε με διπλή αλυσίδα την είσοδο του Κεράτιου κόλπου.
	Ανέλαβε τον θρόνο από τον πατέρα του Μανουήλ Παλαιολόγο.
	Πήρε ως συνεργάτες του ενωτικούς και ανθενωτικούς.
	Στέφθηκε αυτοκράτορας στον ναό της Αγίας Σοφίας, στην Πόλη.
	Ζήτησε από τους κατοίκους των ξένων παροικιών να φύγουν από την Πόλη.
	Ανέθεσε την οργάνωση της άμυνας της Πόλης στον Ιουστινιάνη.
	Κατάφερε να συγκεντρώσει πενήντα χιλιάδες μάχιμους υπερασπιστές.
	Ζήτησε τη βοήθεια του Πάπα, για τη σωτηρία της Πόλης.

5. Διαβάστε το κείμενο-πηγή 5. Συζητήστε και σχολιάσετε τις αιτίες που οδήγησαν στη στασιμότητα του βυζαντινού εμπορίου, όπως αυτές παρουσιάζονται σ' αυτό. Το σημερινό **εμπόριο** και η **οικονομία** επηρεάζονται από παρόμοια γεγονότα;

6. «Μικρό βιογραφικό» του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου

Ο Κωνσταντίνος ήταν ο μικρότερος από τους τέσσερις γιους του αυτοκράτορα Μανουήλ Παλαιολόγου και της Σερβίδας πριγκίπισσας Ελένης Δραγάση. Νέος ακόμη, ανέλαβε διοικητής των βυζαντινών επαρχιών του Εύξεινου Πόντου και λίγο αργότερα του Δεσποτάτου του Μιστρά. Εκεί διακρίθηκε για τις διοικητικές και τις στρατιωτικές του ικανότητες. Οργάνωσε πειθαρχημένο στρατό και σε λίγο χρόνο ανάκτησε από τους Φράγκους το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας. Οχύρωσε ακόμη τον Ισθμό της Κορίνθου, για να εμποδίσει το πέρασμα των Τούρκων στον Μοριά. Όλα αυτά τον έκαναν αγαπητό στον λαό και τον οδήγησαν στον θρόνο της αυτοκρατορίας στην Πόλη, στην πιο δύσκολη ώρα της ιστορίας του Βυζαντίου, **«για να γράψει με το αίμα του τον επίλογό της».**

35. Οι Τούρκοι πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη

1. Συμπληρώστε την ακροστιχίδα της πολιορκίας.

Π	Το προσωνύμιο του Κωνσταντίνου ΙΑ΄.
Ο	Οι χριστιανοί της Ανατολικής εκκλησίας.
Λ	Έλεγαν και έτσι τους κατοίκους της Ιταλίας.
Ι	Ήταν ακόμη τα καράβια της εποχής.
Ο	Αυτός κατασκεύασε τα κανόνια του Μωάμεθ.
Ρ	Έτσι ονόμασαν οι Τούρκοι το κάστρο του Βοσπόρου.
Κ	Αυτός ο κόλπος προστάτευε τα βυζαντινά καράβια.
Ι	Αυτός οργάνωσε την άμυνα της Πόλης.
Α	Έφραξαν με αυτή την είσοδο του Κεράτιου κόλπου.

2. Γράψτε στον παρακάτω πίνακα **τέσσερις** σύντομες προτάσεις που να περιγράφουν τρόπους ή μέσα που χρησιμοποίησαν, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, οι Τούρκοι (για να πάρουν την Πόλη) ή οι Βυζαντινοί (για να τη σώσουν).

1.
2.
3.
4.

3. Οι ιστορικές πηγές αναφέρουν ότι η στρατιωτική δύναμη των δύο αντιπάλων ήταν:

Βυζαντινοί	10.000
Τούρκοι	100.000

Από τη σύγκριση των δυνάμεων, τι πιθανότητες σωτηρίας είχαν οι υπερασπιστές της Πόλης; **Γιατί, παρά όλα αυτά, δεν την παρέδωσαν;** Σχολιάστε την απόφασή τους, αφού διαβάσετε και τα σχετικά κείμενα-πηγές 4 και 5.

4. Επιλέξτε και σχολιάστε μια-δυο ενέργειες, από την πολιορκία της Πόλης, που σας εντυπωσίασαν ιδιαίτερα και έχουν σχέση με τα πρόσωπα που εμπλέκονται σ' αυτή (π.χ τον Μωάμεθ και τους πολιορκητές, τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, τον Ιουστινιάνη και τους πολιορκημένους, τους κατοίκους των ξένων παραιοικιών της Πόλης, τον Φλαντανελλά και τους συντρόφους του). Δικαιολογήστε την επιλογή σας.

5. Είσαι ανταποκριτής ξένης εφημερίδας ή τηλεοπτικού μέσου στην Κωνσταντινούπολη. Δώσε, με περιληπτικό τρόπο, τα κύρια σημεία της πολιορκίας της Πόλης, που θα μετέδιδες για τους αναγνώστες της εφημερίδας ή τους τηλεθεατές.

(Εργασία για το σπίτι)

36. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους

1. Συμπληρώστε την ακροστιχίδα της «**Άλωσης**». Σχολιάστε καθεμιά από τις λέξεις, μετά την ολοκλήρωση της συμπλήρωσης.

Α	Και με αυτές σκαρφάλωναν στα τείχη οι επιτιθέμενοι.
Λ	Τα άνοιγαν οι πολιορκητές κάτω από τα τείχη.
Ω	Επιφώνημα - κραυγή πόνου των πληγωμένων.
Σ	Πάνω σ' αυτή έσυρε τα καράβια του ο Μωάμεθ!
Η	Αυτός είχε βασιλέψει την ώρα της Άλωσης.

2. **α.** Ποια νομίζετε ότι ήταν η σημασία της Άλωσης της Πόλης για τους **Τούρκους**, για τους **Βυζαντινούς**, για το **ελληνικό έθνος** και για την **ανθρωπότητα**;
- β.** Διαβάστε τα κείμενα-πηγές **5** και **6** και επισημάνετε τις διαφορές που έχουν. Συζητήστε τες στην τάξη και προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί συχνά για το ίδιο γεγονός υπάρχουν διαφορετικές ή και αντίθετες απόψεις;
3. Κάνετε σύντομη περιγραφή της Άλωσης, σε ένα κείμενο 1-2 παραγράφων, χρησιμοποιώντας τους ιστορικούς όρους: **πολιορκητές, τείχη, πολιορκημένοι, Ιουστινιάνης, Κερκόπορτα, Άλωση, Πύλη του Ρωμανού, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος**. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε χρονολογίες και δικούς σας όρους.

(Εργασία για το σπίτι)

4. Ο λαϊκός ζωγράφος **Θεόφιλος** ζωγράφισε από την Άλωση της Πόλης τη σκηνή της τελευταίας μάχης στην Πύλη του Ρωμανού (εικόνα-πηγή **5.α.**). Ο λογοτέχνης και ζωγράφος **Φώτης Κόντογλου** περιέγραψε το ίδιο γεγονός στο κείμενο-πηγή **5**.
- Παρατηρήστε, διαβάστε και συσχετίστε τις παραπάνω πηγές.
  - Σχολιάστε το γεγονός ότι η Άλωση της Πόλης συγκινεί **ως σήμερα** τους ανθρώπους της τέχνης.
5. Ο λαός μας έχει διασώσει θρύλους, θρήνους και παραδόσεις που αναφέρονται στην **πολιορκία και την Άλωση της Πόλης**. Χωριστείτε σε ομάδες και:
- Αναζητήστε και συλλέξτε τέτοιους λαϊκούς θρύλους ή παραδόσεις.
  - Ανακοινώστε τους (ες) στην τάξη σας και συμπληρώστε, και με αυτά, ως το τέλος της σχολικής χρονιάς, τη «γωνιά της ιστορίας».

38. Η διπλωματία των Βυζαντινών

1. Συζητήστε στην τάξη για τη χρήση της λέξης «διπλωματία» σε εκφράσεις της καθημερινής ζωής και για τη σημασία που αυτή παίρνει κάθε φορά. Γράψτε στον πίνακα που ακολουθεί τρεις τέτοιες προτάσεις.

2. Κάνετε μια αναδρομή στις προηγούμενες ενότητες της φετινής σας ιστορίας και επισημάνετε διπλωματικές δραστηριότητες των Βυζαντινών ή των γειτόνων τους, που αναφέρονται εκεί. Συζητήστε στην τάξη τα αποτελέσματα που αυτές είχαν.

(Εργασία για το σπίτι)

3. Στην ιστορία σας φέτος συναντήσατε αρκετές προσπάθειες των Βυζαντινών για τον εκχριστιανισμό των γειτονικών λαών. Θυμηθείτε κάποιες από αυτές και συζητήστε στην τάξη τη διπλωματική τους σημασία.
4. Από τις πρόσφατες εφημερίδες κάνετε μια συλλογή με τίτλους, εικόνες και πληροφορίες, που αναφέρονται σε διπλωματικές σχέσεις και ενέργειες διαφόρων χωρών σήμερα. Συζητήστε αν κάποιες από αυτές ή παρόμοιές τους συνέβαιναν και στα βυζαντινά χρόνια.
5. Παρατηρήστε τις παρακάτω εικόνες ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. και της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συζητήστε τη σημασία των γεγονότων αυτών για τις δύο χώρες και σχολιάστε τον ρόλο της διπλωματίας σε αυτά.

1980: Η Ελλάδα εντάσσεται στην Ε.Ο.Κ.

2003: Η Κύπρος γίνεται μέλος της Ε.Ε.

39. Η γυναίκα στη Βυζαντινή κοινωνία

1. Συμπληρώστε την ακροστιχίδα της βυζαντινής γυναίκας και σχολιάστε όποιες από τις προτάσεις θέλετε.

Γ	Αυτός επιτρεπόταν μετά τα 12 χρόνια τους.
Υ	Η Κασσιανή έγραψε περίφημα τροπάρια και.....
Ν	Με αυτά έπλεκαν και κεντούσαν οι γυναίκες.
Α	Το όνομα της κόρης του Αλέξιου Α« Κομνηνού.
Ι	Έδωσε με τους νόμους του ίσα δικαιώματα στις γυναίκες.
Κ	Πολλές βυζαντινές ασκούσαν αυτό ως επάγγελμα.
Α	Αυτό το πανηγύρι γινόταν από γυναίκες για γυναίκες.

2. Ο αποκλεισμός των Βυζαντινών γυναικών από την εκπαίδευση ήταν η πιο σοβαρή διάκριση εις βάρος τους. Συζητήστε στο σπίτι με τους γονείς, τους παππούδες και τις γιαγιάδες σας και ζητήστε πληροφορίες για την εκπαίδευση των γυναικών στα δικά τους χρόνια.
3. Διαβάστε το απόσπασμα από το δημοτικό τραγούδι του «νεκρού αδελφού», που έχει βυζαντινές ρίζες και αναφέρεται στην ανατροφή και τη ζωή της γυναίκας στο Βυζάντιο. Συζητήστε τα σημεία που σας κάνουν εντύπωση. Γιατί άραγε ο Κωνσταντίνος μόνο συμφωνούσε να γίνει αυτός ο γάμος;

«Μάνα με τους ενιά σου γιους και με τη μια σου κόρη,
την κόρη τη μονάκριβη την πολυαγαπημένη,
την είχες δώδεκα χρονών κι ο ήλιος δεν την είδε.
Στα σκοτεινά την έλουζες, στ' άφεγγα τη χτενίζεις,
στ' άστρι και στον Αυγερινό χτενίζεις τα μαλλιά της.

Προξενητάδες¹ ήρθαν από τη Βαβυλώνα
να πάρουνε την Αρετή εκεί μακριά στα ξένα.
Οι οκτώ αδελφοί δε θέλουνε κι ο Κωνσταντίνος θέλει:
-Μάνα μου, κι ας τη δώσουμε την Αρετή στα ξένα,
στα ξένα εκεί που περπατώ, στα ξένα που γυρίζω,
να 'χω κι εγώ παρηγοριά, να 'χω κι εγώ κονάκι²».

4. Παρατηρήστε τις εικόνες **1**, **2** και **3**, διαβάστε τα κείμενα **4**, **6** και **7**. Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω:
→ Κάνετε σύγκριση της ζωής, της δραστηριότητας και της κοινωνικής θέσης των γυναικών στα βυζαντινά χρόνια και σήμερα.

¹ **προξενητής**: μεσολαβητής για τον γάμο.

² **κονάκι**: σπίτι, τόπος για να μένω.

40. Η βυζαντινή τέχνη

1. Στα φετινά σας μαθήματα συναντήσατε όλες σχεδόν τις μορφές της βυζαντινής τέχνης (**αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, μικρογραφία και μικροτεχνία**). Ποιες από αυτές νομίζετε ότι έχουν **ρίζες και στην αρχαιότητα** και ποιες αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα στο Βυζάντιο;
2. Κάνετε μια **αναδρομή** στα φετινά σας μαθήματα που αναφέρονταν στη **βυζαντινή τέχνη** και συζητήστε σε ομάδες για:
  - Τις επιδράσεις που δέχτηκε από την αρχαία ελληνική και τη ρωμαϊκή παράδοση.
  - Τους τεχνίτες που την υπηρέτησαν, στις διαφορές μορφές της.
  - Τα χρήματα και τα μέσα που διατέθηκαν γι' αυτή.
  - Τις περιόδους (Ιουστινιανού, μακεδονική, κ.ά.) που αυτή διακρίθηκε ιδιαίτερα.
  - Τους χώρους που αναπτύχθηκε και διασώθηκε έως σήμερα.
  - Τη σημασία της για την Ελλάδα και την ανθρωπότητα.
3. Ο Στήβεν Ράνσιμαν, ένας διάσημος Άγγλος ιστορικός, που αφιέρωσε τη ζωή του στην έρευνα και μελέτη του βυζαντινού πολιτισμού, γράφει:

«**Το Βυζάντιο, με τα έργα της τέχνης του, άφησε στον κόσμο τη μεγαλοπρεπέστερη και διαρκέστερη κληρονομιά του**».

- Παρατηρήστε τις εικόνες του μαθήματος και συζητήστε στην τάξη την επαινετική, για τα έργα της βυζαντινής τέχνης, γνώμη του.
  - Πώς νιώθετε εσείς όταν ξένοι επιστήμονες, πολιτικοί ή απλοί άνθρωποι εκφράζουν επαίνους για την πατρίδα μας και τον πολιτισμό της; Τι χρέος έχουμε για τη μεγάλη αυτή κληρονομιά, που άφησαν οι πρόγονοί μας σε μας και την ανθρωπότητα;
4. Συμπληρώστε την ακροστιχίδα της **βυζαντινής τέχνης**.

B	Ο παλαιότερος από τους ρυθμούς των εκκλησιών.
Υ	Αυτοί εκφράζουν τη βυζαντινή μουσική τέχνη.
Z	Δικό τους έργο ήταν η διακόσμηση των εκκλησιών.
A	Έτσι λεγόταν η απεικόνιση ιερών προσώπων.
N	Σ' αυτούς αφιερώθηκε μεγάλο μέρος της τέχνης.
T	Είναι ονομαστές οι ψηφιδωτές.....της Ραβέννας.
I	Τέτοιος τόπος θεωρείται το Άγιο Όρος.
N	Με αυτά ύφαιναν, έπλεκαν και κεντούσαν οι γυναίκες.
H	Αυτοί διοικούσαν και διοικούν τα μοναστήρια.
T	Αυτοί έχτισαν τα θαυμαστά βυζαντινά κτίσματα.
E	Για τη λατρεία τους προκλήθηκε μεγάλος διχασμός.
X	Τα απαραίτητα υλικά των ζωγράφων.
N	Σε κάποια... του Αιγαίου σώζονται βυζαντινές εικόνες.
H	Αυτοί υπηρετούσαν τη θεατρική τέχνη.

5. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες, αναζητήστε τα υλικά που θα χρειαστείτε και προσπαθήστε να φτιάξετε μια «ψηφιδωτή» εικόνα, χρησιμοποιώντας για ψηφίδες σπόρους (φακές, φασόλια, σουσάμι, σιτάρι, κ.ά.). **Κάνετε πρώτα το σχέδιό της.**

41. Η παιδεία στο Βυζάντιο

1. Στο κείμενο αναφέρεται ότι **«στη διάρκεια της εικονομαχίας τα εκκλησιαστικά σχολεία έπαψαν να λειτουργούν»**. Το κείμενο-πηγή 5 βεβαιώνει ότι και τα χρόνια που ακολούθησαν την άλωση της Πόλης από τους Φράγκους (1204), **«ήταν περίοδος δοκιμασίας για την εκπαίδευση»**. Διαβάστε τα σχετικά αποσπάσματα και συζητήστε τις επιπτώσεις που έχουν για την εκπαίδευση μιας χώρας οι **εσωτερικές διαμάχες** και οι **εξωτερικές κατοχές**. Κάνετε συγκρίσεις με παρόμοιες περιπτώσεις της εποχής μας.
2. Παρατηρήστε τις εικόνες 1 και 4, διαβάστε το κείμενο-πηγή 3 και συζητήστε την προσφορά του Πανεπιστημίου στη βυζαντινή εκπαίδευση. Σχολιάστε ακόμη την παρουσία ξένων σπουδαστών σ' αυτό καθώς και τη διπλωματική σημασία του γάμου, κάποιων από αυτούς, με βυζαντινές γυναίκες.
3. Πώς κρίνετε τη λειτουργία «καλά οργανωμένων» **βιβλιοθηκών** και **εργαστηρίων αντιγραφής** στις σχολές και στα μοναστήρια του Βυζαντίου; Σε ποια βιβλία νομίζετε ότι έδιναν προτεραιότητα για την αντιγραφή τους; Ποια σημασία έχει η διάσωση των έργων αυτών για την Ελλάδα και την ανθρωπότητα;
4. Διαβάστε την **3^η παράγραφο** του αρχικού κειμένου του μαθήματος και το κείμενο που ακολουθεί. Πώς δικαιολογείτε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Πατριάρχη **Φωτίου** και των άλλων βυζαντινών κληρικών να διασώσουν τα έργα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και να τα διδάξουν στις σχολές τους; Ωφέλησαν με τις ενέργειές τους αυτές τον χριστιανισμό;

Ποιος ήταν ο Πατριάρχης Φώτιος

Ο Φώτιος έζησε στα χρόνια της μακεδονικής αναγέννησης. Σπούδασε θεολογία και φιλοσοφία και διακρίθηκε ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο και την Πατριαρχική σχολή, ως συγγραφέας βιβλίων και ως πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη. Δικές του ήταν οι ιδέες και οι πρωτοβουλίες για:

- τον εκχριστιανισμό των Σλάβων,
- τη μελέτη και τη διάσωση των έργων των αρχαίων Ελλήνων,
- την ανεξαρτησία της ανατολικής εκκλησίας από τη δυτική.

Οι αιώνες που πέρασαν δικαίωσαν το έργο του και όλοι σχεδόν οι ιστορικοί σήμερα τον θεωρούν ως **την πιο σημαντική μορφή του βυζαντινού κόσμου**.

42. Η γλώσσα των βυζαντινών

- Υπάρχει σήμερα διαφορά ανάμεσα στην **ομιλούμενη** ελληνική γλώσσα και στη **γραπτή** των υπηρεσιών του κράτους; Διαβάστε στην τάξη κάποιο οδηγητικό κείμενο του ΥΠΕΠΘ ή άλλης υπηρεσίας και συζητήστε το θέμα.
- Διαβάστε στο παρακάτω βυζαντινό κείμενο τις συμβουλές προς τους αμπελουργούς και προσπαθήστε να καταλάβετε το νόημά τους. Επισημάνετε τις λέξεις που υπάρχουν στο κείμενο και είναι ίδιες με τις σημερινές και υπογραμμίστε όσες δεν έχετε ξανακούσει ή συναντήσει.

Η των αμπέλων φύτευσις

«Διάφοροι μεν εισίν οι καιροί της των αμπέλων φυτεύσεως. Τινές μεν μετά τον τρυγητόν φυτεύουσιν, όταν τα φύλλα των αμπέλων απορρή, τινές δε του έαρος (της άνοιξης) αρχομένου. Συ δε τω Φθινοπώρω φύτευε πάσαν φυτείαν εν τοις μη αρδευομένοις τόποις, μάλιστα δε την άμπελον. Φυτευτέον δε σοι τα κλήματα μήτε εκ νεοφύτων αμπέλων, μήτε εκ γεγηρακυιών, αλλά εκ των ακμαιοτάτων και πολυοφθάλμων».

Μιχαήλ Ψελλός, *Περί γεωργικών* (10ος αιώνας)

- Παρατηρήστε την εικόνα **1** και διαβάστε τον ψαλμό-πηγή **1.α** (6ος αιώνας). Διαβάστε ακόμη το βιογραφικό κείμενο-πηγή **3** του Πτωχοπρόδρομου για την εκπαίδευσή του (12ος αιώνας) και απαντήστε:
  - Ποιο από τα δύο κείμενα σας είναι περισσότερο κατανοητό;
  - Είναι φανερό στη γλώσσα τους η διαφορά των έξι αιώνων, που υπάρχει ανάμεσα στον χρόνο γραφής τους;
  - Υπάρχουν σ' αυτά λέξεις ή φράσεις που χρησιμοποιούμε και σήμερα;
- Το παρακάτω κείμενο-πηγή είναι γραμμένο σε ΜΕΓΑΛΟΓΡΑΜΜΑΤΗ και μικρογράμματη γραφή. **Εκτιμήστε** τις δυσκολίες καθενός είδους γραφής και διατυπώστε τη δική σας προτίμηση γι' αυτά.

ΟΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΩΝ

«ΟΣΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΧΤΙΖΟΥΝ ΤΟΙΧΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΜΑΡΕΣ, ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΧΟΥΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΝΑ ΠΡΟΣΕΧΟΥΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΟΥΣ. ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΝΑ ΜΗ ΓΙΝΟΥΝ ΣΑΘΡΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΛΟΞΑ ΚΑΙ ΑΝΙΣΑ. ΔΙΟΤΙ ΕΑΝ ΑΥΤΑ ΓΚΡΕΜΙΣΤΟΥΝ ΠΡΙΝ ΠΕΡΑΣΟΥΝ ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ, ΧΩΡΙΣ ΘΕΟΜΗΝΙΑ, Ο ΤΕΧΝΙΤΗΣ ΥΠΟΧΡΕΟΥΤΑΙ ΝΑ ΤΑ ΞΑΝΑΧΤΙΣΕΙ ΜΕ ΔΙΚΕΣ ΤΟΥ ΔΑΠΑΝΕΣ».

Οι υποχρεώσεις των οικοδόμων

«Όσοι εργαζόμενοι χτίζουν τοίχους και καμάρες, πρέπει να έχουν εμπειρία και να προσέχουν για την ασφάλειά τους. Τα θεμέλια να μη γίνουν σαθρά και τα κτίσματα λοξά και άνισα. Διότι εάν αυτά γκρεμιστούν πριν περάσουν δέκα χρόνια, χωρίς θεομηνία, ο τεχνίτης υποχρεούται να τα ξαναχτίσει με δικές του δαπάνες».

Επαρχιακό βιβλίο, XXII.4

5. Βάλτε X στο ορθογώνιο της έννοιας με την οποία σχετίζεται καθεμιά από τις παρακάτω φράσεις και δικαιολογήστε την επιλογή σας.

Ενέργεια	Νομοθεσία	Διοίκηση	Οικονομία
Η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε Θέματα.			
Οι γεωργοί αύξησαν την παραγωγή προϊόντων.			
Οι νόμοι εκσυγχρονίστηκαν και συγκεντρώθηκαν.			
Περιορίστηκε ο αριθμός των υπαλλήλων.			
Αναπτύχθηκε πολύ το εμπόριο μεταξωτών.			
Γράφτηκαν και νέοι νόμοι, οι «Νεαρές».			
Οι νόμοι εφαρμόζονται δίκαια για όλους.			
Η Κρήτη ελευθερώθηκε από τους πειρατές.			
Οι δρόμοι της θάλασσας έμειναν ανοιχτοί.			
Τα εμπόριο πέρασε στα χέρια των Βενετών.			

6. Οι βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν τη **διπλωματία** για να διατηρούν ειρηνικές σχέσεις με τους γειτονικούς και τους άλλους λαούς. Ποιες από τις παρακάτω ενέργειές τους θεωρείτε διπλωματικές και ποιες όχι; Βάλτε ένα **ναι** ή ένα **όχι** μπροστά από κάθε μία.

	Παραχωρούσαν προνόμια στους αρχηγούς τους.
	Τους πρόσφεραν πολύτιμα δώρα, τίτλους και αξιώματα.
	Έστελναν ιεραπόστολους και εκχριστιάνιζαν τον λαό τους.
	Ανέπτυσσαν εμπορικές σχέσεις μαζί τους.
	Έδιναν χρήματα κι έστρεφαν τον ένα αντίπαλό τους εναντίον του άλλου.
	Τους πολεμούσαν με τον στρατό και τα καράβια τους.
	Χρησιμοποιούσαν το υγρό πυρ εναντίον τους.
	Πάντρευαν τις πριγκίπισσές τους με ξένους άρχοντες ή διαδόχους τους.
	Τους έκαναν μισθοφόρους στον Βυζαντινό στρατό.
	Δέχονταν παιδιά των αρχόντων τους στο Πανεπιστήμιο της Πόλης.

7. Γράψτε πλάι σε κάθε πρόσωπο του πίνακα μια σύντομη πρόταση για μια ενέργειά του, που έμεινε ιστορική.

Κωνσταντίνος	
Θεοδόσιος	
Ιουλιανός	
Ιουστινιανός	
Αυτοκράτειρα Θεοδώρα	
Ηράκλειος	
Λέων Γ΄, ο Ίσαυρος	
Διγενής Ακρίτας	
Βασίλειος Β΄	
Πατριάρχης Φώτιος	
Αυτοκράτειρα Ευδοκία	
Φλαντανελλάς	
Κωνσταντίνος Παλαιολόγος	
Νικηφόρος Φωκάς	

8. Διαλέξτε και κυκλώστε τα 3 από τα 10 **γεγονότα-κλειδιά** του παρακάτω πίνακα, που τα θεωρείτε πιο σημαντικά από τα άλλα. Δικαιολογήστε και σχολιάστε την επιλογή σας.

1	Το «Διάταγμα της ανεξιθρησκίας» (Μεδιολάνων).
2	Η μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη.
3	Η ασφάλιση της Πόλης με «άπαρτα» τείχη.
4	Η ανακήρυξη του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του κράτους.
5	Το (ξανα)χτίσιμο της Αγίας Σοφίας από τον Ιουστινιανό.
6	Η επικράτηση της ελληνικής γλώσσας στη διοίκηση και τη νομοθεσία.
7	Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων και των Ρώσων από τους Βυζαντινούς.
8	Η παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς και τους Γενουάτες.
9	Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204).
10	Η Άλωση της Πόλης από του Οθωμανούς Τούρκους (1453).

9. Βάλτε **Σ** στις ενέργειες των Ρωμαίων ή Βυζαντινών που σας βρίσκουν σύμφωνους και **Δ** σε όσες διαφωνείτε. Δικαιολογήστε την επιλογή σας.

	Ο Ρωμαίοι μετέφεραν στη Ρώμη πολλά ελληνικά έργα τέχνης.
	Πολλοί Έλληνες δάσκαλοι δίδαξαν ελληνικά στους Ρωμαίους και τα παιδιά τους.
	Ο Κωνσταντίνος και ο Λικίνιος υπέγραψαν το «διάταγμα της ανεξιθρησκίας».
	Φανατικοί χριστιανοί κατέστρεψαν πολλά αρχαία αγάλματα και μνημεία.
	Ο Ιουστινιανός έκλεισε τη Φιλοσοφική σχολή της Αθήνας.
	Ο Πατριάρχης Σέργιος έδωσε τους θησαυρούς της Εκκλησίας στον Ηράκλειο.
	Στα βυζαντινά σχολεία φοιτούσαν μόνο αγόρια.
	Στις σχολές του Βυζαντίου φοιτούσαν και μαθητές από άλλες χώρες.
	Ο σουλτάνος φέρθηκε με σεβασμό στον αυτοκράτορα Ρωμανό Διογένη.
	Οι Φράγκοι κατακτητές μετέφεραν στη Δύση πολλούς θησαυρούς της Πόλης.
	Ο Αλέξιος Στρατηγόπουλος ανάκτησε την Πόλη, αναίμακτα (χωρίς νεκρούς).
	Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος δε δέχτηκε να παραδώσει την Πόλη και να σωθεί.

Αγαπητά μας παιδιά,

Σας ευχόμαστε καλό καλοκαίρι και καλή συνέχεια του ιστορικού σας ταξιδιού στην Στ΄ τάξη. Θυμηθείτε μόνο, μαζί με το βιβλίο σας, να κρατήσετε και αυτό το τετράδιο εργασιών σας. Και τα δύο μαζί έχουν μεγαλύτερη αξία!

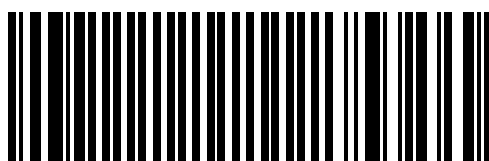
Οι συγγραφείς

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλειψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-10-0119
ISBN 978-960-06-2585-1

(01) 000000 0 10 0119 8